

Oudere dateringen van woorden uit deel 1 van het EWN¹

1. aak - azijn²

Jan Luif

1. Inleiding

Toen in 2003 het eerste deel van het Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (EWN) met de letters A t/m E verscheen, stond er nog nauwelijks iets op internet dat bruikbaar was voor de datering van de behandelde woorden. Inmiddels is de situatie drastisch veranderd. Alle historische woordenboeken van het Nederlands (ONW, VMNW, MNW en WNT) zijn erop te vinden, evenals een grote hoeveelheid oude kranten en veel andere oude teksten (met name via Google Books en de DBNL).

Het leek daarom nuttig na te gaan of de oudste dateringen in het eerste deel van het EWN niet voor verbetering vatbaar waren. Dat bleek bij veel woorden het geval. Daarom volgt hierna een lijst van lemma's die beginnen met A, met oudere dateringen dan in het EWN gegeven worden. Lemma's beginnend met B, C, D en E volgen later.

De lijst is al volgt ingericht. Eerst wordt steeds de lemma-aanduiding gegeven met daarachter tussen haakjes de oudste datering volgens het EWN. Daarna volgt, als die er is, een attestatie van het betreffende woord met een oudere datering, of met een even oude datering maar met een verbeterde woordvorm. Ook kunnen, voorafgegaan door een liggend streepje, vroegere dateringen volgen van latere stadia in de ontwikkeling van een woord, met tussen haakjes (indien mogelijk) de corresponderende datering in het EWN. Die dateringen worden, als ze er zijn, alleen gegeven bij wat interessantere stadia, bijv. die met een volstrekt nieuwe vorm of betekenis (of beide). Tenslotte kunnen tussen accolades nog correcties volgen op de tekst van het betreffende lemma. Soms zijn die correcties van belang voor de oudere dateringen. In dat geval zijn die dateringen van een asterisk voorzien.

Elke publicatie met oudste dateringen geeft een "tussenstand" weer. Zeker nu steeds meer kranten en boeken op internet gezet worden en daar ook op woordniveau doorzoekbaar zijn, zal van veel woorden na enige tijd wel weer een oudere datering te vinden zijn. Ook de programma's die letters en woorden moeten herkennen in scans van teksten, zijn nog voor verbetering vatbaar, en voor woorden met te veel "treffers" zullen er steeds slimmere trucs worden bedacht om ze (in de gewenste betekenis) op te sporen. Hoewel het in het algemeen steeds moeilijker zal worden nóg oudere dateringen te vinden, zal er bij de meeste woorden nooit een moment komen dat men met volstrekte zekerheid kan zeggen: nu is er geen oudere datering meer mogelijk.

De dateringen in de hierna volgende lijst, zijn tot stand gekomen in de periode tussen 1 augustus 2009 en 1 augustus 2010. Aan het einde van die periode waren uiteraard weer méér bronnen beschikbaar dan in het begin. Het is derhalve waarschijnlijk dat een enkel woord uit het begin van de lijst nu een nóg vroegere datering zou kunnen krijgen. Om niet eindeloos opnieuw te moeten beginnen, is dit doorgaans zo gelaten. Op één uitzondering na: alle woorden zijn nog eens bekeken aan de hand van de serie krantenscans die de Koninklijke Bibliotheek eind mei 2010 op internet gezet heeft.

¹ Bij het interpreteren van enkele attestaties heb ik een beroep op anderen gedaan. Ik ben Ike van Hardeveld en Ingrid Biesheuvel dankbaar voor hun deskundige hulp. Nicoline van der Sijs en Annelies Roeleveld bedank ik voor hun gedetailleerde raadgevingen over de inrichting van de woordenlijst.

² Op 25 oktober 2012 is de huidige, gecorrigeerde versie van deze bijdrage online gezet.

In het algemeen heb ik teksten (boeken, kranten e.d.) geraadpleegd via scans op internet. Als een tekst geraadpleegd is via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL), waar scans eerder uitzondering dan regel zijn, is dat in de bibliografie aangegeven met "(D)" achter de titelbeschrijving.

In bijzondere gevallen heb ik wel eens meer gedaan dan het raadplegen van nieuwe bronnen op internet. Soms heb ik zelfs een papieren boek ingezien (bijvoorbeeld als ik uit Google Books kon afleiden dat er een oudere druk van een boek moest bestaan). Daarnaast heb ik ook van de gelegenheid gebruik gemaakt dateringen en woordvormen zo nodig te corrigeren aan de hand van al eerder bekend materiaal, zoals het Supplement van het Middelnederlandsch Handwoordenboek (en de daarin vermelde bronnen) en de teksten op de cd-rom Middelnederlands.

Aan de hierna volgende lijst zijn ook oudere dateringen toegevoegd die ik niet zelf gevonden heb. Ik kreeg de beschikking over twee bestanden met waardevolle kanttekeningen bij deel 1 van het EWN, een tekst van prof.dr.J. Gerritsen en een van dr.J. Posthumus, beide anglisten, voorheen verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. Bij die kanttekeningen zijn ook oudere dateringen, waaronder verschillende die niet verbeterd konden worden met behulp van gegevens van internet. Om ook anderen van deze informatie te laten profiteren, heb ik van de auteurs toestemming gekregen de nog relevante oudere dateringen in mijn lijst op te nemen. Bij de letter A zijn dat uitsluitend dateringen van dr.J. Gerritsen. Deze zijn aangeduid met "(G)" achter de attestatie.

2. Woordenlijst

Bij advertenties is niet altijd de typografische variatie helemaal weergegeven.

AA

aak 2 zn. 'loofboom uit de esdoornfamilie (*Acer campestre*)' (1872)

Spaansche aak "veld Ahorn" [1855; Tholen, 174]

aal 4 zn. 'mestvocht' (1469)

- *de "Aalt" of de afloopende vochtigheid van den mesthoop* [1847; Cactus-soorten, 36] (1872)

aalscholver zn. 'zwemvogel (*Phalacrocorax carbo*)' (1868)

aalscholver of aalslokker (de palingdief) [1825; Vad.lett. 2, 665]

aam zn. 'oude vochtmaat' (1286)

.v. hamen 'vijf amen' [1284; VMNW]

aambeij zn. 'zwellen in de anus' (1485)

- *bloedende ofte verouwerde aambeij* 'bloedende of lang aanwezige aambeij' [1692; iWNT *verouderd*] (1832-53)

aan vz., bw., voorv. (10^e eeuw)

an 'naar' in: *an wudu kiri pu* 'keer je naar het woud' [ca. 800; ONW]

aanbevelen ww. 'aanraden, recommanderen' (1654)

aanbevolen worden 'aangeprezen worden' [1599; iWNT *partij*]

aandacht zn. 'het opzettelijk aan of over iets denken' (ca. 1430)

al hore aendacht 'al haar toewijding' [1340-60; MNW-P]

♦ **aandachtig** bn. 'oplettend' (ca. 1430)

iegen Gode andegteg 'eerbiedig tegenover God' [1290-1310; MNW-P]

aandeel zn. 'bijdrage, toekomstend deel, aandeelbewijs' (1293)

- *actien of aandeelen* [1790; Groninger courant (KB) 12/1] (1825)

aandoening zn. 'ziekte; ontroering' (mnl.)

♦ **aandoenlijk** bn. 'gevoelens opwekkend' (1814-21)

waar van het gezicht aandoenlyk was 'waarvan het aanzicht emotionerend was' [1758; Middelburgsche courant (KB) 25/11]

aangaande vz. 'betreffende' (1370-78)

der stede aengaende 'de stad betreffende' [1333; iMNW *lantgesceit*]

aangelande zn. 'persoon wiens land aan een weg, dijk of rivier grenst' (1566)

Mnl. *aenghelande* 'aangelanden' [1412; iMNW]

aanmatigen (zich) ww. 'op onpassende wijze aanspraak maken op' (1658)

Hem-selven ... aenmatigen 'onbeschaamd aanspraak maken' [1630-34; iWNT *boud*]

aangelegenheid zn. '(gewichtige) zaak' (1699)

een saeck van dier importantie ende aengelegenthey 'een zaak van dat gewicht en belang' [1606; iWNT *nadruk*]

aangenaam bn. 'behaaglijk' (ca. 1475)

het sal hem sijn aengenaem [1440-60; MNW-R]

aangezien vgw. 'omdat' (15^e eeuw)

aengesien dat gi ... sulcken scandelijcken doot hebt ghesmaect [1390-1410; iMNW *stranc II*]

- *aenghesien oec die dinghen die ...* 'vanwege ook de dingen die ...' [1466; MNW-P] (z.j.)

aangifte zn. 'kennisgeving (vooral aan de overheid)' (1704*)

aangifte zonder Factuur [1747; E.Mercurius 58, 2, 18]

{ De attestatie in het EWN, uit 1704, moet geschrappt worden: *aangifte* komt niet uit een citaat, maar uit de inleiding daarop van de WNT-redactie. }

aanhalen ww. 'citeren' (1325*)

- *aengehaelt* 'geciteerd' [1680; Malvezzi, 219] (1787)

{De eerste attestatie in het EWN komt uit een kopie uit 1753-56.}

♦ **aanhalingsteken** zn. 'teken om een citering aan te duiden' (1872)

Van welk een gebruik is het aanhalingstéken? [1784; Winkelman, 122]

aanleg zn. 'bouw, begaafdheid, vatbaarheid' (1500)

2 anlegghen '2 krammen' [1343-46; iMNW]

- *anlech* 'aanklacht' [1460; MNHWS] (1500)

- *den byzonderen natuurlyken aanleg der menschen* [1780; Vad.lett. 1, 172v] (1784-85)

aanlengen ww. 'verdunnen' (1592)

- *met water aangelengd* [1770; Vad.lett. 1, 449] (1849)

aanmatigen (zich) ww. 'op onpassende wijze aanspraak maken op' (1658)

Hem-selven ... aenmatigen 'onbeschaamd aanspraak maken' [1630-34; iWNT *boud*]

aanmoedigen ww. 'opwekken, aanzetten' (1672)

aengemoedight 'gestimuleerd' [1633; iWNT]

aanpappen ww. 'contact zoeken met' (1916)

eerst de afleiding *aanpapper* in *aanpappers van belang* [1888; NGids 3, 472]

- dan *het "aanpappen"* "het gezellig bier drinken, het toosten slaan en zingen" [1897; NvdD 10/4]

- *een officier die met anarchisten aanpapt* [1907; Het nieuws ... voor Nederlands-Indië (KB) 3/4]

aanschijn zn. 'gezicht; tegenwoordigheid' (10^e eeuw)

- *mijn aenschijn dwaen* 'mijn gezicht wassen' [1390-1400; iMNW *suveren*] (1613)

aanschouwen ww. 'zien, waarnemen' (1287)

eerst *te scouwen an* 'te aanschouwen' [1260-80; VMNW]

dan *ane scouwen* 'aanschouwen' [1285; VMNW]

♦ **aanschouwelijk** bn. 'duidelijk voorgesteld' (1447*)

aenscouwelic 'aanzienlijk' [1477; iMNW]

{De eerste attestatie uit het EWN moet geschrappt worden. Die komt in (het lemma van) het MNW niet voor.}

aanstaan ww. 'bevallen; in werking zijn' (1307)

Onl. *anastandan* 'in opstand komen' in: *noanoge* (lees *manoge*) *anstandunt* (lees *anastandunt*) 'velen komen in opstand' [901-1000; ONW]

♦ **aanstaande** bn. 'eerstkomend, toekomstig' (1477)

daer was een grote tempeest aenstaende 'er was een grote storm op komst' [1399; MNW-P]

aanstalten zn. 'toebereidselen' (1816)

waar toe ... werkelyk een aanstalte is gemaakt [1781; Middelburgsche courant (KB) 22/3]
- *ofschoon daar toe reeds alle aanstalten gemaakt waren* [1794; Leydse courant 17/4]
{De opmerking in het EWN over het secundair zijn van het ev. moet geschrapt worden. In de oudste vindplaatsen komt het woord vooral in het ev. voor.}

aansteken ww. 'in vlam zetten; besmetten' (1322)

Staken si an al den brand 'staken ze het helemaal in brand' [1285; VMNW]

aantal zn. 'onbepaalde hoeveelheid' (1634)

een groot aental [1608; Pasquier, 80]

aantijgen ww. 'beschuldigen' (1263-70)

♦ **aantijging** zn. 'beschuldiging' (1642)

Aentijginge 'beschuldiging' [1562; Kil. s.v. *insimulatio*]

aanvallen ww. 'met geweld aangrijpen, bestrijden' (1288)

Onl. *anafallan* 'aanvallen' in: *Vuo Lango anafallit an manni* 'hoe lang vallen jullie een mens aan?' [901-1000; ONW]

aanzet zn. 'begin(handeling)' (14^e eeuw*)

- *een aanzet* ('aansporing') *met de hiel* [1779; iWNT]

- *Middellijn van den aanzet* 'middellijn van het begin (van een schroef)' [1822; Recueil 2, 85]

{De eerste attestatie uit het MNW, die overigens een ander woord (*aanzetting*) betreft, heeft volgens het iMNW als datering niet 14^e eeuw, maar 1530. Een betere attestatie voor deze vorm is: *aensettinghe* 'oplegging' [1399; MNW-P]}

aanzicht zn. 'uiterlijke vorm' (1230*)

int ansichte 'in het gezicht' [1254; VMNW]

{De oudste datering in het EWN is onjuist. Die betreft een afschrift van een Latijn origineel. De vertaling in het mnl. van deze tekst is uit het 4^e kwart van de 13^e eeuw.}

aanzien ww. 'beschouwen, aanschouwen; aankijken; geduld hebben met' (1254)

Onl. *anasian* 'aanschouwen' in: *so ich thich ... muoz anne sehan* 'zodat ik jou mag aanschouwen' [ca. 1100; ONW]

♦ **aanzien** zn. 'uiterlijk, aanblik; achting, eer' (1300-50)

Onl. *ansiuni* 'aانبlik' in: *thaz mich niewehtes nelustet neware sinero ansiune* 'zodat mij niets aangenaam is dan zijn aanblik' [ca. 1100; ONW]

aanzoek zn. 'verzoek' (z.j.)

- *naer't aansoeck* 'na het aanzoek' [1614; Houwaert, 794] (1635)

aap zn. 'zoogdier (*Simiae*)' (ca. 1470)

recht als die aep hoer pater noster leest 'precies zoals de aap zijn rozenkrans prevelt' [1437; MNW-P]

aardappel zn. 'eetbare knol (van de *Solanum tuberosum*)' (1514)

Mnl. *suinebroet. of erdappel* 'varkensbrood of aardappel' [1351; MNW-P]

aarde zn. 'wereldbol; grond' (10^e eeuw)

- *aerden* 'grond' (verbogen vorm) [1285; VMNW]

aarts- voorv. dat een hoogste graad aangeeft in combinatie met persoonsaanduidingen (1250-75)

ertsbiscop 'aartsbisschop', *ertsprister* 'aartspriester' [beide 1240; VMNW]

aarzelen ww. 'weifelen' (14^e eeuw)

Hi arselde 'hij ging achteruit' [1300-50; MNW-R]

aas 1 zn. 'lokspijs' (1287)

Onl. *ās* 'kadaver' in: *An ein ās er sich nither liez* 'bij een kadaver streek hij neer' [ca. 1151-1200; ONW]

aas 2 zn. 'gewicht; soort kaart' (1350-1400)

twee aes 'twee azen' [1300-50; MNW-R]

AB

abacus zn. 'dekplaat van een zuilkapiteel; rekestafel; pronkstafel' (1546)

Abacus 'buffet, pronkkast' [1515; iWNT *trezoor*]

abattoir zn. 'slachthuis' (1861)

het "abattoir" van "Montmartre" [1837; Leeskabinet 3, 177]

- *een abattoir of slagplaats* [1849; Noord-Brabander (KB) 1/2]

abces zn. 'etterbuil' (1669)

een abscessus 'een abces' [1624; iWNT *zien*]]

abdicatie zn. 'troonsafstand' (1689)

sonder abdicatie nochtans van haer Recht van Souverainiteyt 'zonder afstand van haar recht van onafhankelijkheid' [1665; Aitzema 10, 637]

♦ **abdiceren** ww. 'troonsafstand doen' (1650)

... *niet en abdiceren het recht* 'geen afstand doen van het recht' [1622; De Groot, 111]

abel bn. 'bekwaam, bedreven' (eind 14^e eeuw)

ghereet Ende abel 'klaar en geschikt' [1340-60; MNW-R]

- *abel spel* [1400-20; MNW-R] (1854)

abject bn. 'uiterst verwerpelijk' (1824)

Vnnl. *seer abject* 'erg weerzinwekkend' [1573; iWNT *besmuisten*]

ablaut zn. 'grammaticaal bepaalde klankwisseling' (1925)

"ablaut" is klankversterking [1845; Gids 1, 457]

abonneren ww. 'intekenen' (1773)

- *sig ... abonneren* (op kranten) [1774; Loven 3, 29] (1824)

♦ **abonnee** zn. 'geabonneerde' (1873)

eerst *Abonné-Looten* 'abonnementskaartjes (?)' [1819; Arnhemsche couant (KB) 16/1]

- dan *de abonné's* (van een toneelabonnement) [1836; AHB 23/1]

♦ **abonnement** zn. 'abonneecontract' (1824)

Plan van abonnement van de Vlaamsche opera enz. [1772; titel in Picarta]

abortus zn. 'miskraam' (1824)

Het voorkomen der menigvuldige "Abortus" [1778; Verh.HMW 18, 764]

♦ **aborteren** ww. 'een miskraam hebben of opwekken' (1650)

- *aborteren* 'een miskraam hebben' in *de vrouwen, die buiten hare schuld aborteren* [1730; Seckendorf, 154] (1824)

abracadabra zn. 'toverspreuk, wartaal' (1726)

Vnnl. *dat hy die woorden Abracadabra op een briefken schreef* [1597; Hist.CW, 23]

abri zn. (NN) 'wachthuisje bij bus- en tramhaltes' (1865)

- *een houten abri* (voor een treinstation) [1866; Dagblad van Zuidholland enz. (KB) 18/4] (na 1886)

abrikoos zn. 'vrucht (*Prunus armeniaca*)' (1563)

- *Abricoos* [1642; Van der Veen, voorw. 21] (1668)

absent bn. 'afwezig' (1404)

absent 'afwezig' [1370-78; MNHWS]

♦ **zich absenteren** ww. 'zich verwijderen' (1448)

hem ... absenteren 'zich ... verwijderen' [1432; MNW-R]

absint zn. 'kruidenlikeur, meestal uit alsem' (1409)

Absintium ... doet groot goet alsment met wine drinken moet 'absint is erg goed als men het met wijn te drinken krijgt' [1287; VMNW]

absolutisme zn. 'onbepaalde heerschappij' (1847)

ten voordeele van het "absolutismus" [1824; Nederlandsche staatscourant (KB) 25/6]

- *een ergerlijk "absolutisme"* [1829; Noord-Brabander (KB) 25/6] (1865)

abstract bn. 'niet concreet; non-figuratief' (1548)

abstract ende absent 'afgezonderd en afwezig' [1536; iWNT *opraperen*]

absurd bn. 'onzinnig' (1548)

♦ **absurditeit** zn. 'ongerijmdheid' (1658)

absurditeyten 'onzinnigheden' [1637; iWNT *convinceeren*]

abt zn. 'overste van een abdij' (1220-40)

Onl. *abbet* in het toponiem *abeham* 'Abtham (locatie in Noord-Frankrijk)', mogelijk letterlijk 'ham (landtong) van de abt' [1141; ONW]

abuïs zn. 'vergissing, misvatting'; bn. 'mis, verkeerd' (1330*)

- *dat abuyis is* [1658; De Lange, 112] (1712)

{De eerste attestatie in het EWN is onjuist gedateerd. Er is geen handschrift uit 1330 van de betreffende tekst voorhanden. De datering van het citaat is vermoedelijk: ca. 1350.}

AC

acacia zn. 'plantengeslacht (*Acacia*)' (1554)

Mnl. *Nemt acacia* 'neem acacia (product van de boom)' [1351; MNW-P]

academie zn. 'hogeschool' (1575)

ons Academie [1561; Cicero, 105r]

accelereren ww. 'versnellen' (1847)

♦ **acceleratie** zn. 'versnelling' (1582)

tot acceleratie van dien 'tot bespoediging daarvan' [1579; Propositie, par.16]

accepteren ww. 'aannemen, aanvaarden' (1452-94)

♦ **acceptant** zn. 'iemand die iets aanneemt' (1608)

acceptant [1590; Petri, 148]

accessoire zn. 'bijkomende zaak' (1503)

♦ **accessoir** bn. 'bijkomend' (1650)

accessoir 'bijkomstig' [1554; iWNT]

acclimatiseren ww. 'aan een klimaat, omgeving of situatie wennen' (1824)

het onderwerp der leer van het "acclimatiseren" [1820; Nat.Verh. 10, 2, 6]

accolade zn. 'regelverbindingsteken' (1824)

accolade 'omvattingsteken' [1822; Recueil 1, 207]

accommodatie zn. 'geschikte inrichting' (1503)

- *ruime accomodatie voor twee volwassenen* (in boot) [1888; NvdD 19/5] (1932)

accordeon zn. 'trekharmonica' (1847)

Accordeon's of Blaasbalken [1834; Bredasche courant (KB) 30/9]

accountant zn. 'rekenkundige' (1897)

accountant 'controlerend boekhouder' [1864; AHB 4/10]

accumulator zn. 'apparaat voor het opslaan van elektrische energie' (1875)

- *accumulator* "ophooper van de electriciteit" [1881; LC 31/12] (1908)

♦ **accu** zn. 'accumulator' (1919)

toepassingen van accu's [1904; Vlissingsche courant 25/11]

♦ **cumuleren** ww. 'opeenhopen' (1650)

Cumuleren is sijne heesch breedten of vermeerderen '(juridisch) cumuleren is zijn eis verbreden of verhogen' [1558; iWNT]

ace zn. 'onbereikbare opslag bij tennis' (1984)

de verhouding tusschen aces en fouten [1922; NRC 13/10]

aceton zn. 'azijngeest, dimethylketon' (1898)

aceton 'azijngeest' [1842; Mulder, 423]

acetyleen zn. 'gasvormige onverzadigde koolwaterstof' (1907)

er zal acetyleen gevormd worden [1866; Wet.bld. 1, 65]

achilleshiel zn. 'kwetsbare plek' (1872)

eene kwetsbare plek, een Achilleshiel [1838; Lees kabinet 4, 3]

♦ **achillespees** zn. 'pees tussen hiel en kuitspier' (1872)

eerst *pees van Achilles* [1760; Verh.HMW, 323]

- dan *Achillespees* [1782; Richter 1, 377]

acht 2 zn. 'aandacht' (ca. 1350)

alse ogte ... hi engene achte op heme en hadde 'alsof hij aandacht voor hem had' [1290-1310; MNW-P]

♦ **achten** ww. 'acht geven op; menen; achting voelen' (1265-70)

Onl. **ahton* 'respecteren' in: *mallobergo reapten(a)* (lees: *neahtena*) 'gerechtelijk "niet respecteren"' [507-768 (kopie 751-68); ONW]

achter vz. 'na' (10^e eeuw)

afar themo uuatare 'over het water' [891-900; ONW]

achterban zn. 'helpers, aanhang' (ca. 1350)

- *ban en achterban* 'alle aanhangers' [1886; Gelderlander 29/5]

- *van den liberalen achterban* [1902; Leidsch dagblad 3/12] (1945)

achterdocht zn. 'kwade dunk, wantrouwen' (1599)

hinder ofte achterdocht 'nadeel of bezorgdheid' [1520; iWNT *verzwijgen*]

♦ **achterdochtig** bn. 'wantrouwend' (1622)

... *Staegh afterdochtigh leeft* 'voortdurend met achterdocht leeft' [ca. 1610; iWNT]

- ook *afterdochtigh* 'met zorg om de toekomst' [ca. 1610; iWNT *winneloos*]

achterlijk bn. 'geestelijk achtergebleven' (1626)

eerst in de afleiding *achterlijckheit* '(het) achter zijn' [1609; iWNT *achterlijkheid*]

achterwege bn. 'ongebeurd' (z.j.)

achterwege 'langs de weg' [1315-35; MNW-R]

acrobaat zn. 'koorddanser, kunstenmaker' (1824)

eene troep ACROBATEN [1818; Leydse courant 25/5]

acrostichon zn. 'naamvers' (1847)

acrostichon 'naamvers' [1820; Nieuwenhuis]

acteur zn. 'toneelspeler' (1553)

acteur 'schrijver' [1503; iWNT *verblijding*]

♦ **acteren** ww. 'toneelspelen' (1843)

kunstig "acteeren" [1783; Marmontel, **3r]

actie zn. 'handeling, beweging, optreden' (1390)

♦ **actiegroep** 'groep die actie voert om iets te bereiken' (1973)

Sociaal Anarchistische Actiegroep (naam) [1923; Centrum 22/11]

actief bn. 'bedrijvig, werkzaam' (1580)

- "*actieve*" ("*bedrijvende*") *vorm* [1846; Brill, 508] (1937)

♦ **activeren** ww. 'werkzaam maken, aanwakkeren' (1933)

activeren 'aanwakkeren' in *De Smeltoven wordt ... geactiveerd* [1837; Ts.Nijverheid 4, 253]

♦ **activiteit** zn. 'werkzaamheid, bedrijvigheid' (1747)

geen Activiteit hadden 'niet in functie waren' [1727; E.Mercurius 2, 160]

actuaris zn. 'wiskundige bij verzekeringsmaatschappij' (1754)

- *Congres van Actuarissen* '... verzekeringswiskundigen' [1898; Leidsch dagblad 25/5] (1922)

actueel bn. 'op het ogenblik bestaande' (1535)

♦ **actualiteit** zn. 'het actueel-zijn', (meestal als mv.) 'actuele onderwerpen' (1754)

- "*actualiteiten*" 'actuele gebeurtenissen' [1861; NRC 28/5] (1914)

acupunctuur zn. 'geneeswijze met naalden' (1832)

acupunctuur [1828; Alg.KLB 1, 268]

acuut bn. 'plotseling opkomend, dringend' (1650)

- "*acute*" en "*chronische*" *longtering* [1803; Gnck.Mag. 2, 3, 61] (1832)

AD-AE

adamsappel zn. 'deel van het strottenhoofd; soort citroen' (1400-50)

- *Adams appel* "larynx" [1583; Van Mauden, 13] (1690)

adapteren ww. 'aanpassen' (1650)

adapteren tot een Parochie [1579; iWNT *predikheer*]

♦ **adapter** zn. 'apparaatje om twee systemen op elkaar te laten passen' (1950-75)

deze adapter (voor "Gramfoon-Radio") [1929; Centrum 4/5]

adder zn. 'soort gifslang (*Vipera berus*)' (1240)

- *addere* [1301-1400; iMNW *gesteken*] (ca. 1400*)

{De derde attestatie in het EWN moet geschrappt worden. De vorm *nadder* komt niet voor in het MNW. Uit de vierde attestatie moeten *adere* en *adder* geschrappt worden. Deze vormen komen in het corresponderende lemma van het MNW niet voor.}

adel zn. '(voornaam) geslacht' (1288*)

eerst *adel* bn. in *adel sone* 'wettige zoon (van een edelman)' [1430-50; MNW-R]

{Bij de oudste attestatie in het EWN is de datering (1288) onjuist; de correcte datering is: 1430-50 (iMNW). In de nieuwe oudste datering is gekozen voor de tekst van MNW-R. Ook de tweede attestatie is onjuist gedateerd. Dat moet zijn (als men deze datering wil handhaven): [1447, kopie ca. 1470; MNHWS].}

adellijk bn. 'van adel; lang bewaard (van wild)' (1660)

van den Adelijcken stamhuijse 'van het adellijke geslacht' [1613; iWNT *werven I*]

adem zn. 'levenslucht' (1240)

- *Met enen aesseme* 'met een adem' [1315-35; MNW-R] (1350-1400*)

{Datering in het EWN van *asem*, *aessem* uit het corresponderende lemma van het MNW is onjuist. Dat moet zijn: [1530-1550; iMNW], d.w.z. vnnl.}

ader zn. 'bloedvat' (1236)

- *ader* 'boedvat' [1276-1300; VMNW]

adhesie zn. 'instemming; moleculaire aantrekkingskracht' (1824)

eenige Requesten van adhesie 'enige verzoeken waarin instemming wordt betuigd' [1798; Leydse courant 29/6]

ad hoc bn. 'voor deze zaak; voor deze speciale gelegenheid' (1863)

door de personeele Commissie "ad hoc" benoemd [1801; Rotterdamse courant (KB) 21/5]

adieu tw., zn. 'vaarwel' (ca. 1475)

adieu, ic ga [1350-1400; MNW-R]

adjudant zn. 'toegevoegd officier; onderofficier' (1706)

Vnnl. *de Sergeanten-majors oft den Adjudant* 'de sergeant-majors of de adjudant' [1665; Ordonantien, 7]

administratie zn. 'beheer', (BN) 'overheidsinstellingen' (1299)

♦ **administreren** ww. 'besturen' (1488)

Administreren 'besturen' [1432; MNW-R]

♦ **administratief** bn. 'besturend' (1805)

het Administratief Bestuur van Utrecht [1798; LC 25/4]

admiraal zn. 'bevelhebber van de vloot' (1201-25)

- *ammyrael* 'vlootvoogd' [1365-85; MNW-R] (1492)

admissie zn. 'toelating, vergunning' (1581)

admissie 'toelating, verlof' [1548; MNHWS]

adolescent zn. 'postpuberale jongere' (1859)

na gedaane Dankbetuiging dezer Adolescenten [1785; Middelburgsche courant (KB) 14/5]

adoptie zn. 'aanneming (als kind)' (1616)

adoptie en anneming [1556; Mikron, 29]

♦ **adopter** ww. 'aannemen (als kind)' (1553)

Die ons adopteirt tot Gods kinderen [1539; Erné/VanDis, 502]

adoreren ww. 'aanbidden' (1553)

Dit syn de Goden die ghy adoreerde [ca. 1540; iWNT *verstorven*]

♦ **adorabel** bn. 'aanbiddelijk' (1824)

adorabel 'aanbiddelijk' [1720; Meijer]

ad rem bn. 'raak, gevat' (1824)

Vnnl. *Om dan "ad rem" ('ter zake') te comen* [1612; Cort bericht, 8]

adrenaline zn. 'hormoon uit de bijnierschors' (1910)

adrenaline [1902; Maas- en Roerbode 2/7]

adres zn. 'verblijfplaats' (1545)

adresse 'hulp' [1525; MNHWS]

♦ **adresseren** ww. 'richten tot' (1570)

adresseren 'bezorgen (van brieven)' [1541; MNHWS]

advent zn. 'de vier weken voor Kerstmis' (1236)

♦ **adventist** zn. 'lid van een religieuze sekte' (1912)

De sekte der adventisten [1875; Zierikzeesche courant 28/8]

advertentie zn. 'ingezonden mededeling' (1559)

- *advertentie* 'ingezonden mededeling, openbare bekendmaking (in de krant)' [1668; Oprechte Haerlemse courant 19/1]

advies zn. 'mening, raadgeving' (1265-70)

- *favorabel advies* 'gunstig oordeel' [1628; Wils, † 8v] (1866)

{Voor de laatste attestatie in het EWN moet toegevoegd worden: nnl.}

aerobics zn. mv. 'conditietraining op het ritme van muziek' (1984)

"Aerobics"-trainingsprogramma's [1979; LC 9/11]

AF

af bw. 'tot het einde, voorbij, van ... weg' (10^e eeuw)

- *af mir* 'van mij af' [ca. 1100; ONW] (1230)

afasie zn. 'onvermogen tot taalgebruik' (1910)

aphasie [1868; Leydsche courant 10/2]

afbouwen ww. 'verminderen' (1978)

afbouwen 'minderen' [1934; Vaderland 17/3]

afbreuk zn. 'nadeel, schade' (voor 1356*)

- *afbrec* 'korting' [1402-12; iMNW]

{De oudste attestatie in het EWN is in deze vorm en met deze datering niet terug te vinden in het lemma *afbrec* in het MNW. Wel zou kunnen: *afbreck* 'afbrokkeling' [1347, kopie 1753-56; iMNW]. De vorm *afbreking* (2^e attestatie) komt in het lemma in het MNW niet voor. De geattesteerde vorm uit ca. 1574 moet zijn: *afbreucken*.}

afdoend(e) bn. 'beslissend, volstrekt voldoende' (1866)

met afdoende bewyzen [1777; Stijl 4, 66]

affaire zn. 'zaak, aangelegenheid; korte seksuele relatie' (ca. 1300)

- eerst *liefdesaffaire* [1926; NRC 27/5]

- dan *onvermijdelijke "affaires"* '... liefdesgeschiedenissen' [1939; Groene Amsterdammer 30/12] (1986)

♦ **affairist** (BN) 'ritselaar en regelaar in de politiek' (1985)

"affairisten" (BN) [1934; Vaderland 4/5]

♦ **affairisme** (BN) 'het ritselen en regelen in de politiek' (1998)

affairisme 'geritsel, corruptie' [1902; Groene Amsterdammer 4/5]

affectie zn. 'genegenheid' (1433)

affectie datmen caritate noemt 'genegenheid die men naastenliefde noemt' [1340-60; MNW-P]

affiche zn. 'aanplakbiljet' (1823)

Placcaet ende Affiches 'openbaar decreet en bekendmakingen' [1702; Bort, 454]

♦ **afficheren** ww. 'aanplakken' (1888)

gelezen ... en geafficheert [1720, E.Mercurius 31, 1, 86]

affiniteit zn. 'aantrekking door overeenkomst; structurele overeenkomst' (1553)

- *welke met de Dampkrings-Lucht eenige affiniteit hebben* [1804; Rotterdamsche courant (KB) 22/4] (1824)

affodil(le) zn. 'slaaplelie (*Asphodelus albus*)' (1511)

Mnl. *die wortele van affodillus* 'de wortel van affodil' [1351; MNW-P]

affreus bn. 'verschrikkelijk' (1785)

deze affreuse staat 'deze verschrikkelijke toestand' [1734; Keurdichten, 96] (G)

affront zn. 'belediging' (1617)

- *affronten* (mv.) 'beledigingen' [1619; iWNT *weder III*] (1624)

♦ **affronteren** ww. 'beledigen' (1678)

hoe wy geaffronteert waeren 'hoe wij beledigd waren' [1614; Coen 1, 9] (G)

afgang zn. 'debacle, slecht figuur' (1240)

afganc 'afdaling' [1240; VMNW]

- *dat is helemáál zo'n afgang* [1953; Dagblad voor Amersfoort 16/7] (ca. 1960)

{De vorm van de eerste attestatie in het EWN is onjuist. Aan de datering (1420) van de derde attestatie moet minstens worden toegevoegd: kopie 1753-56.}

afgezaagd bn. 'zo dikwijls gebruikt dat het overbekend is, flauw' (1835)

't Afgezaagd' muziek van Trojes oorlogsdeunen [1754; iWNT]

afgod zn. 'valse godheid' (1240)

Onl. *afgot* in: *thie thiet, thie thie afgot beget* 'dat volk dat de afgoden aanbidt' [1151-1200; ONW]

{De vorm van de attestatie uit 1240 in het EWN is onjuist. Die moet zijn: *afgot* (ev.), eventueel: *afgoden* (datief mv.)}

afgrijzen zn. 'afschuw' (1440)

eerst *afgriselike* 'verschrikkelijk' (bw.) [1321; MNHWS]

- dan ook *dat mi daer of zeere afgrijst* 'dat ik daar grote afkeer van heb' [1350-1400; MNW-R]

afgrond zn. 'steile diepte' (10^e eeuw)

- *in den afgront van der hellen* [1290-1310; MNW-P]

{Aan de eerste attestatie *afgrundi* moet toegevoegd worden: (datief).}

afgunst zn. 'nijd' (1265-70)

- *Afgunst yemanden maken* 'afgunstig zijn op iemand' [1556; iWNT] (1604)

afhandig bn. 'ontnomen' (1467)

dat sy niet affhendich en werde 'dat ze niet verloren raakt' [1426; iMNW]

afhankelijk bn. 'steun behoevend, ondergeschikt' (1707)

van haar Taal afhankelijk [1685; Aysma, 138]

afkicken ww. 'ontwennen, doen ontwennen' (1968)

♦ **afkicker** zn. 'deprimerende ervaring' (1977)

eerst *afkicker* 'iemand die afkickt' [1975; LC 4/12]

afleiden ww. 'de aandacht wegleiden, verstrooien; vormen (uit); concluderen (uit)' (1285)

♦ **afleiding** zn. 'het afleiden, het afgeleide (taalk.); verstrooiing' (1584)

Afleydinge 'oproeping tot getuige (?)' [1557; iWNT]

- *afleydinge* 'deductie, derivatie' [1573; Thes.] (1584) (G)

aflijvig bn. (BN) 'overleden' (1399)

aflivich 'dood' [1338; iMNW *mansgeboorte*]

afmatten ww. 'vermoeien' (1642)

Door onontworstelbaere stormen afghemat [1613; iWNT *onontworstelbaar*]

afpeigeren ww. 'dodelijk vermoeien, uitputten' (voor 1943)

afpeigeren "sterven" (volkstaal Jordaan Amsterdam) [1922; Querido, 501]

afrikaantje zn. 'sierplant (soort *Tagetes*)' (1608)

- *een afrikaantje, een residaatje* [1857; Tijdspeigel 1, 479] (1903)

afschepen ww. 'iemand onverrichter zake wegsturen, afpoeieren' (1444)

dat men enich guet up- of afscepede 'dat men enig goed loste of inscheepte' [1402-12; iMNW]

{De derde attestatie in het EWN is van ca. 1560 en niet van 1494.}

afschuw zn. 'hevige afkeer' (1573)

- *spot en haat en afschuw* [1693; Bekker, 75] (1736)

♦ **afschuwelijk** bn. 'afschuw opwekkend' (1589)

afschouwelijc 'afschuw wekkend, afstotend' [1586; iWNT *afkeerlijk*]

♦ **verafschuwen** ww. 'verachten, afschuw hebben van' (1827)

hebben altoos den Oorloch ... verafschuwd [1741; E.Mercurius 52, 2, 131]

afspanning zn. (BN) '(buiten)herberg, buitencafé, stalhouderij' (1790)

Afspanninge, Herberge, Wyn-huys ende Caffé-huys [1763; Placcaert 2, 1144]

afstevenen ww. 'zich richten' (1833)
afgestevend 'weggevaren' [1791; Ermerins, *Vere* 2, 173]
- *naar America afstevenen* 'naar Amerika toe varen' [1807; Marshall 6, 206]

afstrijden ww. (dial.) 'loochenen, ontkennen' (1865-70)
afstrijden 'betwisten' [1861; Vad.lett. 1, 515]

aftaaïen ww. 'ermee ophouden, weggaan' (1972)
- *aftaaïde* 'ophield' (standaard-Nederlands) [1973; LC 29/12]
- *aftaaïen* 'vertrekken' [1979; Lingestreek 3/5] (1984)

aftakelen ww. 'ontdoen; in kracht achteruitgaan' (1799)
het aftakelen van Masten, Wand enz. [1749; Leydse courant 4/7]

aftershave zn. 'lotion na het scheren' (1965)
Eerst After-Shave Tonic [1947; LC 18/8]
- *AFTER-SHAVE in vaste vorm* [1954; Nieuwe Leidsche courant 18/6]

aftrekken ww. 'verwijderen; rekenkundig verschil bepalen; masturberen' (1240)
♦ **aftrekker** zn. (BN) 'flesopener, kurkentrekker' (1873)
Een aftrekker 'een kurkentrekker' [1807; Koninklijke courant (KB) 15/9]

aftuigen ww. 'van trektuig of tuigage ontdoen; afranselen' (1767)
- *de boel ... aftuigen* 'de boel kort en klein slaan' [1880; LC 25/8]
- "*nu zullen we hem aftuigen*"... in elkaar slaan' [1906; Gelderlander 15/9] (1912)

afvaardigen ww. 'zenden' (1552)
affverdigen 'afvaardigen' [1544; MNHWS]
{De eerste attestatie in het EWN is niet uit het MNW, maar uit het WNT Supp.}

♦ **afgevaardigde** zn. 'gezant' (1648)
afgevaardigden 'gezanten' [1644; Brune de Jonge 1, 258]

afzichtig bn. 'zeer lelijk' (1787)
de afzichtigste markt [1671; iWNT *verstommen*]

afzien ww. 'lijden, (pijn) doorstaan' (1812)
uw afzien 'uw lijden' [1798; Van Kotsebue, 70-71]

afzonderlijk bn. 'op zichzelf staand' (1650)
Resolutie van de provincie Zeelandt: nopende 't af-sonderlijck teyckenen ... [1648; titel in Picarta]

AG-AK

agaat zn. 'halfedelsteen' (1285)
Onl. *agat* 'agaat' in *Lapis nigellus (agaht)* 'een zwarte steen (agaat)' [951-1000; ONW]

agenda zn. 'aantekenboek, lijst van te behandelen onderwerpen' (z.j.)
aegendboeck 'boek met de agenda (van de liturgie)' [1451; MNHWS]

agent zn. 'vertegenwoordiger; politieman' (1570)
- *Agenten der Policie* [1798; LC 9/5] (1864)

♦ **agentuur** zn. 'handelsvertegenwoordiging' (1863)
Agentuur 'agentschap' [1842; AHB 24/3]

agglomeratie zn. 'opeenhoping' (1836)
"agglomeratie" 'opeenhoping (van inwoners)' [1830; Nederlandsche staatscourant (KB)18/3]

aggregaat zn. 'verzameling, samenstel van werktuigen' (1769)
het "Aggregaat" of de Som [1740; Stammetz/Labordus, 360]
- *aggregaat* 'samenstel van twee apparaten' [1906; NvdD 22/9] (1911)

agiteren ww. 'verontrusten' (1553)
♦ **agitator** zn. 'volksmenner, onruststoker' (1847)
eene rede door eenigen "agitator" 'een redevoering door een agitator' [1836; AHB 14/6]

agrafe zn. 'haak, spang om kledingstukken en sieraden vast te maken' (1883)
2 "agrafe" gordels 'twee haak-gordels' [1707; Versameling, 26]

agrariër zn. 'landbouwer' (1888)

het aanrukken der agrariers (politieke groep in Duitsland) [1876; NvdD 21/5]

ahoi tw. 'uitroep, met name in de scheepvaart' (1897)

Schoener, "ahoy!" Wie zijt gij? [1837; Lees kabinet 3, 29]

aids zn. 'ziekte van het afweersysteem' (1983)

- *Aids* [1983; Leidsch dagblad 19/7] (1986)

air 1 zn. 'wijsje, deuntje' (ca. 1665)

airkens 'liedjes' [ca. 1553; iWNT *appeel*]

♦ **air-** voorv. 'lucht-' (1936)

"air conditioning" of kunstmatig afgekoelde lucht [1933; Vaderland 28/6]

- *air-hostess* [1935; Vaderland 25/5] (1939)

- *de airbus* [1968; LC 22/5] (1975)

air 2 zn. 'houding' (1694)

't air van welsprekentheid 'het vertoon van welsprekendheid' [1685; Molière, 10]

aker 2 zn. (dial.) 'emmer' (1276-1300)

Onl. *aker tenet VII stopos* 'een aker bevat 7 stoop (inhoudsmaat)' [1101-1200; ONW]

akker zn. 'bouwland' (821-23)

qui uocatur Culingahem accra 'die de akker bij Kolegem genoemd wordt' [768-814, kopie 941; ONW]

akoestiek zn. 'leer van klank en geluid' (1856)

Acoustyk 'leer van het geluid' [1751; iWNT]

akte zn. 'officieel schriftelijk stuk' (1346-49)

- *Annette en Lubin: opera bouffon in één acte* [1764; titel in Picarta] (eind 18e eeuw)

AL

al vnw. 'geheel', bw. 'reeds' (10e eeuw)

al 'alle' in: *Forsachistu ... allum dioboles uuercum* 'verzaak je aan alle werken van de duivel?' [791-800; ONW]

- *meynt ghy dat het Kasteel al uwe is?* 'denkt u dat het kasteel al van u is?' [1634; iWNT] (1688)

alaaf tw. 'begroeting en goedkeurende uitroep bij carnavalsfeesten' (1912)

Alaaf Keulen! [1842; AHB 9/9]

alarm zn. 'waarschuwing' (1479)

♦ **alarmeren** ww. 'waarschuwen' (1777)

Vnnl. *allermeren* 'verontrusten' [1654; iWNT]

albino zn. 'mens of dier zonder pigment' (1786-93)

witte Negers ... welke de Portugeezen "Albinos" heeten [1772; Vad.lett. 1, 34]

album zn. 'boek met lege bladen; plaat met meerdere nummers' (1700)

Vnnl. *album* 'boek met lege bladen (voor teksten van vrienden)' [1657; iWNT]

- *Langspeel JAZZ ALBUM met 12 nummers* [1963; Nieuwe Leidsche courant 14/1] (na 1974)

alchemie zn. 'goudmaakkunst' (1462-85)

- *Alchimisten zijn wijs, niet ongheleerd* [1548; iWNT *rhetoriek*] (1553)

alcohol zn. 'destillatieproduct' (1663)

- Vnnl. *Alcohol* 'gedestilleerd vocht met brandbare en vluchtige damp' [1688; Le Mort, 63-64] (1736)

alert bn. 'wakker, bijdehand' (1751)

Vnnl. *alert* 'waakzaam' [1643; Willem Frederik, 21]

alf zn. 'boze geest' (1265-70)

Onl. mogelijk als eerste deel van het toponiem *Alfheim* '*Alfheem, Alphen (plaats bij Chaam)' [709, kopie 1197; ONW]

- in de naam *Walterus Alf* 'Wouter (de) Alf' [1196; ONW]

alfa- voorv. 'de eerste' of 'eerste soort'; (NN) 'betrekking hebbend op de niet-exacte vakken' (1560)

Mnl. *Ons Heren name Alpha ende O* 'de naam van Onze Heer, Alpha en O(mega)' [1300-25; MNW-R]

- *alpha-lessen* 'lessen in een alfa-vak' [1911; Gids 1, 85] (1948)

alfabet zn. 'gezamenlijke lettertekens' (1484)

♦ **alfabetisch** bn. 'op, volgens alfabet' (1717)

een algemeene Alphabetische Naamrolle '... namenlijst' [1700; Boekzaal, 189]

♦ **alfabetiseren** ww. 'alfabetisch rangschikken; leren lezen en schrijven' (1900)

eerst de afleiding *alphabetisering* 'alfabetische ordening' [1864; Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage (KB) 2/8]

- dan *het alphabetiseeren ... van den ... woordvoorraad* [1894; Handelingen MNL, 11]

- ook *alfabetisering* 'het leren lezen en schrijven' [1965; Zierikzeesche nieuwsbode 9/9] (1984)

♦ **analfabeet** zn. 'ongeletterde' (1912)

analphabeten [1887; Groene Amsterdammer 5/6]

alge zn. 'wier' (1854)

"Algen" of infusiediertjes [1826; Vad.lett. 1, 73]

algebra zn. 'stelkunde' (ca. 1460)

- *Algebra* 'bepaald soort wiskunde' [1609; iWNT *regel* I] (1612)

algemeen bn. 'alles of iedereen betreffend' (1276-1300)

al gemene 'allen gezamenlijk' [1220-40; VMNW]

- *alghemeyn Versocht* 'door iedereen ondervonden' [1540; iWNT *verzocht*] (1573)

alias bw. 'anders gezegd, bijgenaamd', zn. 'bijnaam' (1378)

- Vnnl. *een alias* 'een bijnaam' [1687; Du Moulin, 22] (1753)

alimentatie zn. '(geldsom voor) levensonderhoud' (1531)

Mnl. *alimentacie* 'voeding' [1479; MNHWS]

aline zn. 'tekstgedeelte' (1824)

ALINEA. Zie "*Nieuwe Regel*" [1801; Janssen, 133] (G)

- *1ste en 2de aline* 'eerste en tweede tekstdeel' [1812; Feuille politique enz. (KB) 10/7] (1861)

alkoof zn. 'klein zijvertrekje' (1699)

Alcove 'klein slaapvertrekje' [1672; Huygens, 430]

alleen bn. 'zonder gezelschap', bw. 'slechts' (1237)

allene 'alleen' (bn. en bw.) [1236; VMNW]

allegaartje zn. 'bonte verzameling' (1729)

allegaartje "*Mengeldrank*" [1717; Marin, 44b] (G)

- *wij spelen een allegaartje* 'wij spelen van alles door elkaar' [1848; Arnhemsche courant (KB) 18/1]

allehens vnw. 'iedereen' (1865)

allehands aan het werk [1842; Gids 2, 539]

allengs bw. 'langzamerhand' (1240)

- *allencx* [1597; iWNT *oprijzen*] (ca. 1615)

- *allengs* [1614; Van Scieck, 541] (1784)

allergie zn. 'overgevoeligheid voor bepaalde stoffen' (1910)

♦ **allergisch** bn. 'betreffende allergie' (1935)

een allergische vroegreactie [1921; Vaderland 24/1]

alles vnw. 'alle dingen' (1607)

ende alles met hen ooghen ghesien 'en alles met eigen ogen gezien' [1561; iWNT *zijn* I]

alligator zn. 'krokodilachtige uit de familie der *Alligatoridae*' (1734)

"krokodillen" of "alligators" [1730; Salmon, 300]

allochtoon bn. 'van vreemde afkomst, uitheems', zn. 'niet-oorspronkelijke bewoner' (1920)

Zij ... zijn grootendeels allochtoon (over bepaalde honden) [1913; NRC 28/3]

- *autochtonen en allochtonen te Oudenbosch* [1958; titel rapport in Picarta] (1971)

all risk bn. 'met de ruimste dekking' (1947)

all-risk-polis [1917; Groene Amsterdammer 12/5]

allure zn. 'houding' (1824)

- *Artistiek ... in allure* ('presentatie') en *pretentie* [1895; NvdD 3/11] (1926)

alp zn. 'berg' (1542)

Mnl. *die alpen, dat sijn gheberchte* 'de Alpen, dat is een gebergte' [1462; MNW-P]

alpien bn. 'op de Alpen betrekking hebbend' (1910)

alpine streek 'gebied op 6000 voet en hoger' [1864; Gids 4, 404]

alpaca zn. 'Zuid-Amerikaans bergschaap (*Lama pacos*), weefsel van de wol van de alpaca; imitatiezilver' (1807)

Alpaca 'soort wol' [1753; E.Mercurius 64, 1, 195]

alpino zn. 'alpenmutsje' (1938)

dames- en kinder barretten (alpino's) [1924; Centrum 22/10]

alruin zn. 'wortel van mandragora (*Mandragora officinalis*)' (1226-50)

- vnnl. *alrune* [1515; iWNT] (z.j.)

- *Alruyn* [1543; iWNT] (z.j.)

alstublieft tw. als beleefde aandrang bij een verzoek, uitroep van verbazing (1721)

- *als 't u blieft* [1785; Wolff-Bekker/Deken 6, 246]

- *Als je blieft mijnheer!* [1803; iWNT *believen*] (ca. 1806)

- *alstublieft* [1874; Nieuwe Gorinchemsche courant 11/4] (1898)

alt zn. 'tweede zangstem, zanger(es) met die stem' (1795)

Vnnl. "*Alt*", "*Superius*", "*Tenor*" en "*Bas*" [1692; Van Til, 144]

altaar zn. 'offertafel' (1200)

Onl. *altare* in: *Wistaltare* 'Westouter' (plaats bij Ieper) [1069; ONW]

alternatief bn. 'keus latend tussen meerdere mogelijkheden', zn. 'andere mogelijkheid'

- *dit alternatief* [1790; Groninger courant (KB) 22/6] (1852)

aluin zn. 'dubbelzout van aluminiumsulfaat en kaliumsulfaat' (1240)

Onl. *alūn* in: *de kerca aluni* 'betreffende een vracht aluin' [1133; ONW]

aluminium zn. 'scheikundig element (Al), een metaal' (1835)

Aluminium 'zekere scheikundige zelfstandigheid' [1816; Alg.KLB 1, 262]

alvleesklier zn. 'pancreas' (1679)

Alvleysch 'alvleesklier' [1642 iWNT]

- *de Alvleeschklier ("Pancreas")* [1781; Roselt, 16] (1806)

AM

amalgam zn. 'kwiklegering' (1663)

materie die de goudtsmeden Amalgama heeten [1561; Piemontois 108, 136] (G)

amandel zn. 'vrucht van de *Prunus amygdalus*; tonsil' (1252)

- *Amandelkens* "tonsillae" [1567; iWNT] (1642)

♦ **amandelpers** zn. 'amandelspijs' (1746)

- *met amandelpars tot pilletjes gedraaid* [1823; Vad.lett. 2, 265]

- *amandelpers* [1827; Swaving 1, 83] (1898)

amaryllis zn. 'sierplant van het geslacht *Hippeastrum* (vroeger *Amaryllis*)' (1780)

Amaryllis 'zekere bloem' [1769; Sandifort 6, 819]

amateur zn. 'liefhebber' (1553)

- *amateurs-race* '(wieler)wedstrijd voor amateurs' [1885; NvdD 22/8] (1924)

♦ **amateurisme** zn. 'beoefening als amateur' (1927)

Amateurisme en professionalisme (in de wielersport) [1894; AHB 9/2]

amazone zn. 'vrouwelijke ruiter' (1477)

- *Als die Amasonie pleggen* 'zoals de Amazones dat plegen te doen (?)' [1465-85; MNW-R]

- *In deser tijd waren Amasones vrouwen* 'in deze tijd leefden de vrouwen die Amazones heetten' [1533; Bibel, OT, s6v.a (noot)] (1582) (G)

- *eene onbeschaamde Amazoone* 'een onbeschaamde vrouw te paard' [1819; Leydse courant 25/8] (1838)

- ambacht** zn. 'handwerk' (10^e eeuw)
♦ **ambachtelijk** bn. 'behorend bij een ambacht' (1876)
het ambachtelijke zijner kunst [1825; Vad.lett. 2, 66]
- ambassade** zn. '(gebouw van) gezantschap'
- *de Engelsche amassade* (het gebouw) [1870; NvdD 14/6] (1878)
♦ **ambassadeur** zn. 'hoogste diplomatieke vertegenwoordiger van een land' (1416)
ambassiatour 'afgevaardigde' [1416; MNHWS]
{In het EWN ontbreekt bij de oudste attestatie de woordvorm.}
- ambiance** zn. 'sfeervolle omgeving, sfeer' (1959)
de "ambiance" van Parijs [1911; Elsevier 1, 11]
- ambigu** bn. 'dubbelzinnig' (1654)
♦ **ambiguïteit** zn. 'dubbelzinnigheid' (1654)
ambiguiteyt [1622; iWNT *religie*]
- ambitie** zn. 'eerzucht, ijver' (1555)
ambitie [1521; iWNT *weren I*]
♦ **ambitieux** bn. 'eerzuchtig, ijverig' (1553)
ambitieux [1500; iWNT *loftuiten*]
- ambivalent** bn. 'twee waarden hebbend, tweestrijdig' (1934)
het eigenaardige ambivalente karakter [1929; NRC 6/8]
- ambt** zn. 'openbare betrekking' (1372)
binnen sinen ampte 'binnen zijn ambachtsheerlijkheid' [1347; MNW *riden*]
- ambulance** zn. 'verplaatsbaar veldhospitaal; ziekenauto' (1805)
Ambulance (Veld-Hospitaal) [1799; LC 28/9]
- amechtig** bn. 'buiten adem' (ca. 1350)
amechtech [1317-25; iMNW]
- amendement** zn. 'voorstel tot wijziging van een wetsvoorstel' (1848)
amendement 'wijziging, verbetering' [1814; LC 29/8]
♦ **amenderen** ww. 'verbeteren, bij amendement veranderen' (1862)
de door de Commissie geamendeerde Financiële Wet [1818; Leydse courant 27/3]
- ameublement** zn. 'stel bij elkaar horende meubelen' (1671)
tot sijn "ameublement" 'voor zijn inrichting' [1668; Van Aitzema 11, 179]
- *EEN HUISRAAD of AMEUBLEMENT* ('meubilair') [1775; Middelburgsche courant (KB) 20/6]
- amfetamine** zn. 'stimulerend middel' (1968)
amphetamine [1951; Gelderlander 17/7]
- amfiteater** zn. 'schouwburg (in de Oudheid); type leslokaal' (1650)
ront als een amphitheatrum [1566; iWNT *vast*]
- amfoor** zn. 'buikige vaas' (1546)
- *eenige wijn-amphoren (schenk-kannen)* [1838; AHB 15/2] (1886)
- amice** zn. 'waarde vriend' (1654)
♦ **amicaal** bn. 'vriendschappelijk' (1782)
de Amicale representatie en Declaratie 'de vriendelijke vertoning en verklaring' [1768; Middelburgsche courant (KB) 6/12]
{De eerste attestatie in het EWN moet luiden: *amicaal* 'id.' [1782; WNT].}
- amigo** zn. (BN) 'arrestantenhoek' (1847)
"den Vrind" gezeyd den "Amigo" (over een gevangenis in Brussel) [1777; Rombaut, 12]
- amme** zn. 'min, zoogmoeder' (1276-1300)
- *am* 'voedster' [ca. 1495; iWNT *am I*] (1610)
- amortisatie** zn. 'schulddelging door regelmatige aflossingen' (1360)
♦ **amortiseren** ww. 'schuld delgen door regelmatige aflossing' (1341)
- *om de schuld te amortiseren* [1810; Moniteur d'Amsterdam (KB) 18/7] (1814)
- ampel 1** zn. 'vaas, schaal voor hangplanten' (1927)
Waterkannen, Bloempotten, Bloemen Ampels [1849; AHB 12/5]

amper bw. 'ternauwernood, nauwelijks; bijna' (1771)
'*t scheelden amper Niet veel*' het scheelde nauwelijks, niet veel' [1715; Alewijn, 39]
ampère zn. 'standaardeenheid van elektrische stroomsterkte' (1887)
een stroom van 6 à 7 voltas en 4 ampères [1885; NvdD 20/11]
amulet zn. 'talisman' (1669)
alle Periapta ('amuletten'), *en Amuleta der Griecken* [1660; Van Helmont, 393]
amuseren ww. 'aangenaam bezighouden' (1593)
♦ **amusant** bn. 'vermakelijk' (1824)
op een "Amusanten" trant 'op een vermakelijke wijze' [1750; Lynceus 2, 4/5]

AN

anachronisme zn. 'fout in de tijdrekening; iets dat niet past in de tijd' (1734)
- *een anachronisme* [1796; Dagverhaal 3, 229] (1804)
anaconda zn. 'Zuid-Amerikaanse reuzenslang van het geslacht *Eunectes*' (1847)
dit Dier, 't welk zy ("Ceylonners") "Anaconda" noemden [1779; De Vries, 110]
analogie zn. 'overeenstemming' (1557)
♦ **analoog** bn. 'overeenkomstig, een analogie betreffend; met continue veranderlijke grootheden werkend, niet digitaal' (1824)
eerst *Analogische* 'analoge' [1752; Paringet, 291]
- *"analoge" gevallen* [1794; Vad.lett., 195] (1824)
analyse zn. 'ontleding' (1635)
- *De "Analyse" toont* [1778; Landbouw 1, 178] (1806)
anarchie zn. 'regeringloosheid' (1584)
♦ **anarchist** zn. 'pleiter voor anarchie' (1798)
anarchisten [1792; Ommelander courant (KB) 28/12]
anatomie zn. 'ontleedkunde' (1351)
vander anathomyen 'over de anatomie', en *die anothomie vanden hoofde* 'de anatomie van het hoofd' [beide 1351; MNW-P]
{De vorm van de eerste attestatie in het EWN is onjuist.}
anciënniteit zn. 'ouderdom in rang' (1764)
Rang en Anciënniteit van de Officieren [1755; E.Mercurius 66, 1, 13]
andijvie zn. 'soort groente (*Cichorium endivia*)' (1350-1400)
eerst *endivia* [1351; MNW-P]
anderhalf telw. 'één en een half' (1272)
onderhalf dachwant lans 'anderhalve dagwand (kwart bunder) land' [1266-67; VMNW]
anders bw. 'op een andere manier' (1236)
andirs 'overigens', *anderis nuwet* 'niets anders' [beide 1201-25; VMNW]
anekdote zn. 'amusaant kort verhaal' (1785)
Anecdoten 'geheime geschiedenissen' [1734; E.Mercurius 45, 1, 92]
anemie zn. 'bloedarmoede' (1669)
- *anaemie* [1843; Gids 1, 630] (1895)
anesthesie zn. 'pijnverdooving' (1663)
- *anasthasie, lees anaesthesie* [1844; NRC 25/3] (1863)
angel zn. 'vishaak; prikorgaan van bepaalde insecten' (1270-90)
Onl. *engil* 'hoek, bocht' in de plaatsnaam *lugelhamma* (lees *Ingelhamma*) (onbekende plaats bij Maldegem) [768-814, kopie 941; ONW]
- *angul* '(vis)haak, hoek' [851-900; ONW]
angelus zn. 'gebed; kloksignaal voor het angelusgebed' (1728)
Vnnl. *Wy lazzen ... des middags den "Angelus"* [1688; Hennepin, 78]
angst zn. 'vrees' (10^e eeuw)
♦ **angsthaas** zn. 'bangerd' (1984)
Angsthazen! [1931; De tribune (KB) 16/5]

animeren ww. 'moed geven; aanmoedigen' (1400-50)

{De datering van de oudste attestatie (mnl. en niet vnnl.) moet zijn: [1450-1500; MNHWS].

Volgens MNW-P is de datering overigens: 1500-20.}

♦ **animatie** zn. 'filmtechniek' (1657)

- *de beperkte animatie* (van poppen in tv-spots) [1962; Nieuwe Leidsche courant 17/3] (1992)

animo zn. 'lust, zin; opgewektheid' (1836)

animo 'enthousiasme, spirit' [1814; iWNT *wegmaken*]

annexeren ww. 'inlijven' (1545)

- *Oude is geannexeerd* 'Oude (een koninkrijk) is ingelijfd' [1857; Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad (KB) 29/9] (1859)

♦ **annexatie** zn. 'inlijving' (1870)

de annexatie van deze streken [1836; AHB 31/5]

annonceren ww. 'aankondigen, adverteren' (1663)

annuncieren 'bekend maken' [1587; Placcaet, titelpagina]

♦ **annonce** zn. 'aankondiging' (1788)

een nieuwe Annonce 'een nieuwe ingezonden mededeling' [1774; Loven 3, 206]

annotatie zn. '(verklarende) aantekening' (1560)

annotatie 'beslag op goederen' (oorspr. 'inventaris') [1510; iWNT]

annuïteit zn. 'jaarlijkse afbetaling of uitkering' (1736)

Annuïteiten of Renten [1733; E.Mercurius 44, 1, 224]

anode zn. 'positieve elektrode' (1855)

anode en kathode [1850; Natuurkundig Ts. 1, 118]

{De bron van de attestatie in het EWN (niet vermeld in de literatuurlijst) is: L.C.E.E. Fock. *Natuur- en geneeskundig etymologisch woordenboek*, Gorinchem, 1855.}

anoniem bn. 'naamloos' (1806)

De ontelbare menigte van "anonyme" schriften [1758; Middelburgsche courant (KB) 8/8]

anorak zn. 'windjak met capuchon' (1958)

door den zoogenaamden anorak, een soort jakje met lange mouwen [1898; Tilburgsche courant (KB) 30/1]

ansicht zn. 'prentbriefkaart' (1897)

- *een "ansichtskaart" uit den Haag* [1898; De nieuwe koerier, 29/9] (1904)

- *Enkhuizer Ansichten* ("briefkaarten") [1900; NvdD 26/11] (1921)

antagonist zn. 'tegenstander, rivaal' (1689)

- *Antagonist* 'tegenstander' [1692; Cave, *Aan den Leeser*, 13] (1794)

ante zn. 'vierkante hoekzuil' (1863)

pilasters en anten [1855; DW 1, 295]

antecedent zn. 'voorafgaand feit' (1824)

Vnnl. *antecedent* 'eerste propositie, eerste bewering' [1606; Costerus, 818]

- *mijne antecedenten* 'mijn verleden' [1829; Nederlandsche staatscourant (KB) 18/12] (1863)

antenne zn. 'voelspriet; draad voor ontvangst van elektromagnetische golven' (1863)

antennae 'sprieten (van insecten)', *antenna* 'stijl (deel van de stamper)' [1778; Chomel]

- *"antenne"* 'luchtdraad bij telegrafie' [1904; Elsevier 28, 101] (1906)

antiek bn. 'uit vroeger tijden afkomstig', zn. 'oude kunstvoorwerpen' (1486*)

- *anticque* (bn.) in *op sijn anticque* 'als in de Oudheid' [1524; MNW *sitstoel*] (1553)

{De oudste attestatie in het EWN (1486) betreft het Latijnse bn. *antiquus* (in een volledig Latijnse woordgroep) en niet een oudere vorm van het Nederlandse *antiek*.}

♦ **antiquair** zn. 'handelaar in antiek' (1660)

- *"Antiquairs"* 'handelaren in oude schilderijen en meubelen' [1853, Taelverbond, 183] (1895)

♦ **antiquaar** zn. 'handelaar in oude boeken, handschriften, kaarten e.d.' (1870)

antiquaren 'handelaren in oude boeken' [1842; Nieuwsblad BKW 1/7]

♦ **antiquariaat** zn. 'bedrijf van een antiquaar' (1883)

modern antiquariaat [1864; iWNT]

antilope zn. 'bepaalde groep van zoogdieren, meestal snel en gehoornd' (1622)

- "*Antilope*" [1731; Salmon 3, 137] (1769)

antimoon zn. 'scheikundig element (Sb)' (1351)

- *Antimoon' en Vitriool* [1730; Elsland, 245] (1887)

antraciet zn. 'steenkoolsoort' (1832)

potlood of anthracit [1815; Alg.KLB 1, 96]

antropologie zn. 'menswetenschap' (1734)

- *Anthropologie* [1772; Leydse courant 29/4] (1868)

antwoord zn. 'wederwoord, bescheid' (ca. 1100)

♦ **antwoorden** ww. 'antwoord geven' (1237)

Onl. *antwoorden* 'antwoorden, van repliek dienen' [1151-1200; ONW]

anus zn. 'aarsopening' (1833)

Een gezwel [...] in de "Anus" (bij een mens) [1765; Leydse courant 23/12]

AO-AQ

aorta zn. 'grote lichaamsslagader' (1663)

Aorta 'zeker bloedvat' [1591; Rūf, 16r]

apart bn. 'afzonderlijk' (voor 1513)

♦ **apartheid** zn. 'rassenscheiding' (1931)

apartheid 'bijzonderheid' [1894; Groene Amsterdammer 28/10]

- *het beginsel van de apartheid van rassen* [1939; Vaderland 7/6] (1956)

apathie zn. 'wezenloosheid, desinteresse' (1824)

door apathie verhard geworden, stoicijn [1796; Van Alphen, 130]

♦ **apathisch** bn. 'wezenloos' (1860)

apathisch "onlijdelijk" [1836; WGysbeek]

Apocalyps zn. 'Openbaring van Johannes; profetie van eschatologische aard' (1285)

- *de socialistische apocalypse* [1926; Leidsche courant 6/2] (1928)

apothek zn. 'winkel voor geneesmiddelen' (1287)

♦ **apotheker** zn. 'farmaceut' (1287)

- *d'apothekers* 'de apothekers' [1519; iWNT]

apparaat zn. 'werktuig' (1553)

- *een fraaye LUGTPOMP met de nodige apparaten* (uit een nalatenschap) [1769; Leydse courant 27/5] (1862)

appel 1 zn. 'vrucht' (ca. 1100)

appel 'vrucht' [891-900; ONW]

appelflap zn. 'appelgebak' (1919)

Appelflappen en Appelbollen [1881; Zierikzeesche nieuwsbode 17/12]

appelsien zn. (BN) 'sinaasappel' (1676)

2 Boomen van Appel China [1669; Oprechte Haerlemse courant 24/9]

- *zoodat men ... te Luik appelsienen at* [1846; Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant (KB) 10/3] (1868)

appendix zn. 'aanhangel' (1597)

ghenomen wt den Appendix 'ontleend aan het aanhangel' [1565; Ordonnancien, 94v]

- *het "appendix" of aanhangel der blinde darm* [1902; NvdD 26/6] (1912)

♦ **appendicitis** zn. 'blindedarmontsteking' (1912)

appendicitis [1897; Groene Amsterdammer 21/2]

applaus zn. 'handgeklap' (1859)

... *werd met applaus ontvangen* [1849; NRC 12/2]

applicatie zn. 'toepassing' (1595)

Mnl. *mine applicacie* 'mijn toewijding (??)' [ca. 1460; Pelgrimagie, 51r]

♦ **appliceren** ww. 'toepassen' (1467-90)

applycquieren 'aanwenden, bestemmen' [1467-90; MNHWS]

{De door het EWN opgegeven vorm van de eerste attestatie is onjuist.}

♦ **appliqueren** ww. 'versieren door oplegwerk op te naaien' (1908)

Om den Gipsom te applicueren 'om het gips op te brengen' [1788; Verlichter 2, 88]
- *geappliqueerde en tulle Voiles* [1845; LC 15/7]

apporteren ww. '(terug)brengen' (1833)

die ... Stenen apporteert (over een hond) [1761; Opregte Groninger courant (KB) 11/9]

appreciëren ww. 'op prijs stellen' (1553)

- *apprecieerde* 'positief beoordeelde' [1841; AHB 15/11] (1865)

apropos tw. als inleiding van een zin; zn. 'gespreksonderwerp' (1704)

Vnnl. *a Propos van Rablais* 'over Rabelais gesproken' [1646; Munster, tekst, p.2]

- *Apropó, Sinjoor Crispeyn, heddy lust tot wa recreócie?* [1679; iWNT *tamelijk*]

- *'k Blijf graag bij mijn apropos* [1847; Van Zegelen/Ising, 92] (1895)

aquaduct zn. 'waterleiding' (1599)

- *aquaduct* 'waterleiding op staken of schragen' [1842; AHB 19/1] (1872)

aqualong zn. 'reservoir met gecompriëerde lucht om mee te duiken' (1956)

alleen met een aqualong [1953; LC 1/12]

aquamarijn bn. 'blauwgroen', zn. 'halfedelsteen' (1824)

"ruwe Byrill", of "Aqua Marin" [1767; Catalogus, 198]

- *aquamarin* 'beril, soort edelsteen' [1820; Nieuwenhuis]

aquarel zn. 'waterverfschilderij' (1832)

een fraai stuk in aquarel [1817; Alg.KLB 2, 365]

AR

ar 1 bn. 'verward' (1220-40)

- *in arren moede* 'teleurgesteld' [1848; De Nederlander (KB) 3/11] (1936)

ara zn. 'papegaai van het geslacht *Ara*' (1630)

die twee [Papegaeyen] die zy Aras ende Canide heeten [1596; Linschoten, 136] (G)

arabesk zn. 'versiering met slingerende grondlijn'; bn. 'als een arabesk' (1558)

eerst *Arabiske letteren* 'Arabische letters' [ca. 1500; Zeebout]

arak zn. 'brandewijn' (1596)

- *arrack* 'zekere sterke drank' [1614; iWNT *water*] (1617)

arbiter zn. 'scheidsrechter' (1426)

♦ **arbitrair** bn. 'willekeurig' (1503)

Mnl. *arbitrarye* 'door rechter of overheid te regelen' [1481; MNHWS]

- *arbitraire regeering* 'op willekeur berustend regering' [1697; iWNT] (1933)

arcadisch bn. 'idyllisch' (1647)

Arcadische Nachtegaeltgiens 'nachtegaaltjes uit Arcadië' [1601; Marnix van S.Aldegonde, 186r]

archaisch bn. 'behorend tot een oude periode' (1885)

al te "archaisch" [1840; Tk.Mag. 3, 580]

♦ **archaïsme** zn. 'verouderde vorm' (1846)

archaïsme [1842; Van den Bergh, 335]

archeologie zn. 'oudheidkunde' (1824)

Archaeologie der Hebreewen (vertaalde Duitse titel) [1778; Michaelis, 23]

archieff zn. '(opslagplaats van) documentatie' (1462)

- *het archief* [1744; Leydse courant 9/11] (1800)

{De vindplaats van *archyuen*, de oudste attestatie in het EWN, is: WNT Supp. In het iMNW s.v. *juweel* komt *archyven* voor.}

archipel zn. 'eilandengroep' (1596)

- *Deze gehele rijg ('rij') van Eilanden, ... word d' "Archipel van Andemaon" genoemt* [1654; Le Blanc, 75] (1728)

architect zn. 'bouwmeester' (1553)

eerst *architecteur* 'bouwmeester' [1500; iWNT *facciate*]

- dan *Architect* 'id.' [1549; iWNT *uithangen*]

- arctisch** bn. 'bij de noordpool behorend' (1740)
- eerder al *de Polen Arctico ende Antarctico* 'de Noordpool en de Zuidpool' [1598; iWNT *dompig*] (1612)
- are** zn. 'oppervlaktemaat (100 m²)' (1808)
dit hebben de Franschen Are genoemd [1800; iWNT *vierkant*]
- ♦ **hectare** zn. 'honderd are' (1808)
een stuk van 1 hectare 10 aren 5 centiaren [1804; Waerschouwingen 17/6]
- areaal** zn. 'oppervlakte, verspreidingsgebied' (1863)
in de samenstelling *areaal-inhoud* [1850; Kramers 1, 201]
- *dit aldus begrensde areaal* [1853; Junghuhn 2, 94]
- arena** zn. 'strijdperk' (1661)
het Arena of het Zandt (het klassieke strijdperk) [1657; Bos, 91]
- arend** zn. 'roofvogel van het geslacht *Aquila*' (820)
- *van den huuse dat men heet den cleenen arent* [1366; iMNW *love*] (1400-50)
- arglist** zn. 'kwade trouw, bedrog' (1276)
- *sonder alrehande archlist* [1299; VMNW] (1798)
{Vóór de laatste attestatie in het EWN moet "vnnl." gewijzigd worden in "nnl."}
- argument** zn. 'bewijsmiddel' (1263-70)
♦ **argumenteren** ww. 'redeneren' (1553)
zonder argumenteren meer 'zonder nog te redetwisten' [ca. 1530; iWNT]
- argwaan** zn. 'kwaad vermoeden, wantrouwen' (eind 14^e eeuw)
al arch waen ende alle nidecheit 'elk wantrouwen en alle naijver' [1290-1300; MNW-P]
- aria** zn. 'solozangstuk' (1754)
Aria. 1. 'eerste aria' [1715; Alewijn, 47]
- ariër** zn. 'Indo-Europeaan van de Indo-Iraanse taalgroep; niet-joodse blanke' (1864)
het land der "Ariërs" [1801; Fessler, 385]
- aritmetica** zn. 'rekenkunde' (1285)
- *musijcke, retorijcke, ... Arithmetica ende Alchimisterie* [ca. 1500; iWNT *vrij*] (1591)
- ark** zn. 'drijvende verblijfplaats' (1265-70)
Onl. *arka* 'ark' in: *thie noe behilt inther arcan* 'die Noach in de ark behield' [1151-1200; ONW]
- armagnac** zn. 'soort brandewijn' (1967)
BRANDEWYN. Langedoc. Armagnac. Barcelona. Cognac. [1806; LC 12/4]
- armatuur** zn. 'toerusting, houder, installatie' (1577)
- *waterdichte Armaturen* [1910; NvdD 6/9] (1919)
- armetierig** bn. 'schamel, kwijnend' (1805)
een armtierig uiteinde 'een ellendig bestaansende' [1751; Van Gool 2, 31]
- armoede** zn. 'behoefte omstandigheid' (10^e eeuw)
♦ **armoedzaaier** zn. 'arm persoon' (1900)
die kale jongen, die armoedzaaier [1893; NGids 8, 99]
- armzalig** bn. 'ellendig, schamel' (1669)
Armzalige, waer ben ick dan? [1660; iWNT]
{De vorm van de attestatie van *armzielig* in het EWN moet zijn: *ermzielige*.}
- aroma** zn. 'fijne geur' (1660)
Mnl. *aroma* 'specerij' in: *aromaten* (mv.) *ende salve* 'specerijen en balsem' [1399; MNW-P]
- aronskelk** zn. 'plantengeslacht uit de aronskelkfamilie (*Arum*)' (1511)
- *Italiaansche Aronskelk* [1825; Van Hall 1, 859] (1836)
- arrangeren** ww. 'regelen, in orde brengen; bewerken (van een muziekstuk)' (1669)
- *voor drie stemmen gearrangeerd* [1808; Koninklijke courant (KB) 23/9] (1883)
- ♦ **arrangement** zn. 'regeling' (1787)
het nieuwe Arrangement 'de nieuwe regeling' [1720; Leydse courant 23/9]
- arrenslee** zn. 'sierlijke slee, getrokken door paarden' (1617)
narrensleetjen [1617; iWNT *narreslede*]

- *Arreslee* [1727; Leydse courant 4/8] (1832)
{De vorm van de eerste attestatie in het EWN is onjuist.}
- arresteren** ww. 'in hechtenis nemen; vaststellen van een tekst' (1254)
- *auctorisatie ... om te ... arresteren* 'machtiging om ... vast te stellen' [1580; iWNT *vredehandeling*] (1599)
- ♦ **arrestant** zn. 'gearresteerde' (1545)
een Arrestant 'iemand die onder arrest staat' [1733; Maendelyksche okt., 434] (1740)
- ♦ **arrest** zn. 'hechtenis, beslaglegging; gerechtelijke uitspraak' (1343-45)
- *arrest* 'aanhouding' [1353; MNHWS]
- arsenaal** zn. 'wapenhuis, tuighuis' (1569)
- *haerlieder Arsenal* 'hun arsenaal (d.w.z. van de Venetianen)' [1570; Ulloa, 102r] (1581)
- articuleren** ww. 'duidelijk uitspreken' (1351)
- ♦ **articulatie** zn. 'duidelijke uitspraak' (1351)
- *dezelfde "articulatie"* 'dezelfde uitspraak' [1749; Pluche, 13] (1824)
- artiest** zn. 'kunstenaar' (1486)
- artisten* 'beoefenaars van de "artes liberales", artsen' [1480; MNW-P]
- ♦ **artistiek** bn. 'kunstzinnig' (1864)
een "artistiek" oogpunt [1842; AHB 12/7]
- arts** zn. 'geneesheer' (10^e eeuw)
- ♦ **artsenij** zn. 'medicijn' (1574)
- Mnl. *arcenie* 'genezing' [1455-65; iMNW]
- *artzenie* 'genezing' [1460-80; iMNW *heilsam*]

AS

- asbest** zn. 'vezelachtige stof' (ca. 1350)
- *zo vloeibaar als Oli van "Asbest"* [1722; Weyerman 1, 117] (1782)
- asceet** zn. 'iemand die in onthouding leeft' (1824)
- Vnnl. *de Ascéten* [1699; Fénelon, 145]
- ♦ **ascese** zn. 'levenswijze gebaseerd op onthouding' (1832)
Zijne [...] *door strenge askese verzwakte gezondheid* [1828; Ullmann 1, 266]
- ascendant** zn. 'teken van de dierenriem dat bij iemands geboorte boven de horizon rijst' (1551)
- Mnl. *Dierste huys ... heit ascendent* 'het eerste huis heet ascendant' [ca. 1490; Huizenga, 395] (G)
- asfalt** zn. 'bitumen, wegbedekking' (1604)
- Mnl. eerst *Aspaltus die lake* 'de Dode Zee (letterlijk "de asfaltzee")' [1315-35; MNW-R]
- *de reuk van asphalt* [1665; Herodotus, 341] (1671)
- asiel** zn. 'toevluchtsoord; toevlucht, bescherming door een instantie' (1650)
- *het Haagsche asyl* (hondenasiel) [1878; Zierikzeesche courant 13/2] (1914)
- asperge** zn. 'groente (*Asparagus officinalis*)' (1583)
- Mnl. *sparge* 'asperge' [1351; MNW-P]
- *de teere botten* ('scheuten') *van de Asperges* [1581; De Lobel, 303]
- aspic** zn. 'koude, gekruide vlees- of visgelei' (1863)
het maken van een aspic [1861; Cauderlier, 66]
- aspirant** zn. 'kandidaat, iemand die dingt naar een rang of betrekking' (18^e eeuw)
Aspirant tot den Poolsen Throon [1764; Opregte Groninger courant (KB) 20/4]
- aspirine** zn. 'pijnstiller' (1910)
onbevoegd afleveren van asperine [1904; Zierikzeesche nieuwsbode 6/4]
- assegaai** zn. 'houten werpspies' (1600)
Assagays 'assegaaien' [1598; iWNT *maken*]
- assemblage** zn. 'het ineenzetten van onderdelen tot een geheel' (1931)
eerst *zonderling "assemblage"* 'vreemde combinatie' [1830; Arnhemsche courant (KB) 17/7]

- dan *het vermengen, sorteeren, zoogenoemd "assemblage"* (over wijn) [1877; Groene Amsterdammer 16/12] (1931)

- *assemblage-fabrieken* (van auto's) [1926; NRC 18/11] (1953)

assepoester zn. 'verstoteling; morsige meid' (1668)

- *assepoesters van Minerva's schoorsteen* [1725; Swaanenburg, 94]

assimileren ww. 'gelijkvormig maken, gelijkstellen, opgaan in' (1650)

Mnl. een geïsoleerd geval in: *aldus salic ... al mine bediede Assimileren gelijct oft van gode Algader quame[n]* 'zo zal ik (zegt de duivel) al mijn voorschriften namaken alsof ze allemaal van God kwamen' (vert. van Latijn *assimilare*) [1315-35; MNW-R]

associëren ww. '(zich) verenigen' (1600)

met hem associerende 'met zich meenemende' [1569; iWNT *zin*]

♦ **associatie** zn. 'verbinding' (1537)

- "*Associatie*" of "*Verëeniging van Denkbeelden*" [1761; Watts, 223] (1905)

assortiment zn. 'warenvorraad' (1702)

- *een fraay Assortiment* 'een mooie voorraad' [1741; Leydsche courant 1/9] (1768)

assurantie zn. 'verzekering' (1327)

- *egeene verseeckeringe oft Assurantie* [1570; iWNT] (1658)

- *assurrerden* 'verzekerden, garandeerden' [1240-60; VMNW] (14^e eeuw)

♦ **assurateur** zn. 'verzekeraar' (1568)

asseureur [1563; iWNT *lopen l*] (1591)

- *assurateur* [1643; iWNT *assurantie*]

asterisk zn. 'sterretje (*)' (1824)

*agter den Asteriscus ** [1787; Heylen, viii]

- *dit kleine stukje (asterisk)* (over krantenartikel) [1890; Goessche courant, 28/6] (1898)

asteroïde zn. 'planetoïde' (1832)

asteroïde [1827; Quetelet, 77]

astma zn. 'kortademigheid' (1538)

Mnl. *Asma es ene ziecheit dat de mensce niet wel en mach verademem* 'astma is een ziekte waardoor de mens niet goed ademen kan' [1351; MNW-P]

astraal bn. 'de sterren betreffend' (1710)

d'Astrale geest 'de sterrengeest (?)' [1708; Luiken, 275]

astrakan zn. 'bontsoort' (1899)

Fluwele[n] Mutsen met Crimer, Astrakan en andere Randen [1814; Zierikzeesche courant 6/9]

astrologie zn. 'sterrenwielarij' (1285)

- *in astrologien* 'in de astrologie' [1340-60; MNW-P] (1549)

♦ **astroloog** zn. 'sterrenwielenaar' (1555)

- *Nieuwen klaren astrologen-bril* [1607; titel in Picarta]

- *den Astroloogh*' [1609; iWNT] (1864)

astronaut zn. 'ruimtevaarder' (1959)

De astronaut staat aanstonds voor het probleem, dat ... [1941; Vliegveld 25:6, 102a] (G)

astronomie zn. 'sterrenkunde' (1285)

{De tweede attestatie in het EWN (14^e eeuw) is met behulp van het iMNW preciezer te dateren: 1330-50.}

♦ **astronoom** zn. 'beoefenaar van de astronomie' (1538)

Mnl. eerst *astronomien* 'sterrenwielenaar' [1300-25; MNW-R]

- *een zeer bekwaam Astronoom* [1794; Monarchiën 4, 52] (1864)

AT

atelier zn. 'kunstenaarswerkplaats' (1808)

zijn "Attelier" 'zijn schilderswerkplaats' [1794; Monarchiën 3, 84]

aterling zn. 'onverlaat' (1567)

- *Aterlingen* 'booswichten' [1792; Ommelander courant (KB) 7/9] (1803)

- atheïsme** zn. 'ontkenning van het bestaan van een god' (1650)
"Atheïsmus", dat is, van Godt luttel ofte niet te houden [1599; Van Meteren, c7v] (G)
- *atheïsme* [1793; Wolff en Deken 1, 7] (1799)
- ♦ **atheïst** zn. 'niet-gelovige' (1579)
Atheïsten [1559; Utenhove, B2r]
- atheneum** zn. 'schooltype' (1799)
het Nederlandsche "Athenaeum" [1725; Van Heussen, 319]
- atlas 4** zn. 'bovenste halswervel' (1690)
wervels, van I. tot K. den hals oft necke Atlas [1647; Vesalius/Valverde, 2]
- *"atlas"* 'zeker wervelbeen' [1689; Bontekoe, 54]
- atmosfeer** zn. 'dampkring; omgevingslucht; sfeer' (1789)
dat'er rondom den "Magneet" een "Atmospheer" van "Magnetische" stoffe is [1721; Weyerman, 340]
- *Frankrijks politieke atmospheer* [1832; Arnhemsche courant (KB) 25/10] (1861)
- *eene drukking van hoogstens een achtste "atmospheer"* [1833; Noord-Brabander (KB) 22/10] (1864)
- attaché** zn. 'diplomaat aan een gezantschap' (1824)
- *Attaché bij s'Konings Ambassade aan het Hof van Groot-Brittannie* [1824; Leydsche courant 20/9] (1872)
- ♦ **attachékoffer** zn. 'diplomatenkoffer' (1974)
de vermiste attaché-case [1922; Leidsch dagblad 3/1]
- *een leeren attaché-koffertje* [1922; Leidsch dagblad 18/7] (1984)
- attachment** zn. 'bijlage bij een e-mailbericht' (1998)
attachment 'bijvoegsel bij e-mail' [1995; Volkskrant 6/11]
- attaque** zn. 'aanval, lichte beroerte' (1658)
doen den viant een attaque dede 'toen de vijand een aanval uitvoerde' [1643; Willem Frederik, 72]
- *een sterke attaque van Vallende Ziekte* [1764; Vad.lett. 2, 271] (1806)
- attenderen** ww. 'opmerkzaam maken' (1553)
niet attenderende ten rechten verstande 'niet verstandig luisterende (?)' [1526; iWNT vergadering]
- *Dat ... niet op de "vorm en wyze" ... hebben te attendeeren* 'dat ... niet op de vorm en wijze moeten letten' [1783; Leydse courant 14/5] (1885)
- *op de nakoming van ... attenderen* 'op de nakoming van ... wijzen' [1827; Middelburgsche courant (KB) 8/5] (1940)
- attestatie** zn. 'getuigschrift' (1537)
- *Oudste attestaties* 'oudste bewijsplaatsen' [1955; Van Loey 1, 16] (1996)
- ♦ **attest** zn. 'getuigschrift' (1786)
't voorschreve notariële attest [1752; Schomaker 4, 308]
- attitude** zn. 'innerlijke houding' (1604)
- *attitude of: geesteshouding* [1908; Gids 4, 493] (1922)
- attractie** zn. 'aantrekkingskracht, vermakelijkheid' (1568)
- *grootere en kleinere attracties* '... vermakelijkheden' [1894; AHB 18/5] (1913)
- attribuut** zn. 'kenmerkende eigenschap of voorwerp' (1811)
de magt, fonctien ende attributen van de nieuwe commissie [1763; Placcaertboeck 1, 342]

AU-AZ

- aubergine** zn. 'eiervrucht (*Solanum melongena*)' (1862)
Van de Aubergine 'over de aubergine' [1770; Fermin 1, 188]
- audio-** voorv. in samenstellingen, met betekenis 'geluids-, gehoor-' (1898)
Inductiebalans en audiometer [1883; Ekama, 66]
- *audio-visuele voorlichting* [1954; Nieuwe Leidsche courant 26/11] (1968)
- auditeur** zn. 'openbare aanklager bij een militaire rechtbank' (1481)

- *auditeur generael* [1588-1600; Hermelghem 2, 38] (1622)
- *Auditeur Militair* [1690; E.Mercurius 1, 2, 118] (1600*)
{De door het EWN gegeven datering van *Auditeur militair* is in het iWNT gewijzigd. De aanduiding "1600" is verdwenen, en toegevoegd is de datering "1770".}
- auditorium** zn. 'gehoorzaal' (1553)
 - "*Auditorium*" is een plaetse daer veel geleerden lieden by malcanderen comen [1613; Du Verdier, 272v] (1834)
- auerhaan** zn. 'soort boshoen (*Tetrao urogallus*)' (1763)
een Auerhaan voor 5 ... Copeken [1740; E.Mercurius 51, 1, 192]
- Augiasstal** zn. 'wanordelijke boel' (1847)
Vnnl. "*Augias*" stal ... *suyveren* [1604; Van Mander, 79r]
 - *zuivering van den geestelijken "Augiasstal"* [1830; Vad.lett. 1, 220]
- augurk** zn. 'klein soort komkommer (*Cucumis sativus*)' (1651)
Mnl. *Hi sal eten gerkiin* 'hij zal augurk eten' [1351; MNW]
 - *varse augurken* [1714; Langendyk, 20] (1769)
- augustus** zn. 'achtste maand van het jaar' (1278)
te half oust 'op 15 augustus' [1236; VMNW]
 - *achter augustus* 'na augustus (?)' [1351; MNW-P] (1386)
- aula** zn. 'gehoorzaal' (1634)
 - *bracht men ... uit de Aula de vaandels weg* [1837; AHB 25/12] (1864)
- au pair** bw. 'tegen kost en inwoning', zn. 'jongere die tegen kost en inwoning werkt' (1931)
au pair 'tegen kost en inwoning' [1905; NvdD 1/4]
 - *als au pair* 'als iemand die au pair werkt' [1965; Nieuwe Leidsche courant 11/11] (1974)
- ausputzer** zn. 'vrije verdediger, libero' (1970)
zijn rol van "ausputzer" [1965; Zierikzeesche nieuwsbode 18/10]
- auteur** zn. 'schrijver' (1287)
 - *autheur* 'schrijver' [1555; De Castelij, 252] (1574)
- authentiek** bn. 'oorspronkelijk' (1451)
onder zeghel autentijc 'onder met het origineel overeenstemmend zegel' [1379; iMNW
quitesceldinge]
{De vorm van de eerste attestatie in het EWN (1451) is niet geheel correct. Dat moet zijn: *autentyck*.}
- auto** zn. 'motorrijtuig' (1897)
automobiele rijtuigen [1895; AHB 11/6]
 - *de eerste automobiel [...] is hier te lande in gebruik genomen* [1896; Vlissingsche courant 14/10] (1898)
 - *auto's* [1898; NvdD 12/7] (1899)
- autocratie** zn. 'alleenheerschappij' (1799)
Autocratie [1793; Vad.lett. 1, 504]
- autodafe** zn. 'plechtige terechtstelling van ketters' (1820)
"Auto da Fe", of Vierschaar over Geloofszaaken [1722; Defoe 3, 278]
- autodidact** zn. 'iemand die zijn kennis door zelfstudie heeft verkregen' (1824)
AUTODIDACTUS ... iemand, die uit eigen vernuft of vinding ... iets heeft geleert of uitgevonden [1778; Chomel]
 - *Autodidacten zyn zy* [1810; Alg.KLB 2, 21] (1850)
- autograaf** zn. 'stuk in het eigen handschrift van de auteur' (1552)
 - *autograaf-verzamelingen* [1813; Vad.lett. 1, 645] (1841)
- automaat** zn. 'soort machine' (1813)
"Automaten", of zig zelve beweevende Werktuigen [1767; Unser 2, 143]
- ♦ **automatisch** bn. 'zelfwerkend, onwillekeurig' (1847)
door middel van eenige "automatische" kunstbeweeging [1804; Vad.lett 1, 77-78]
- ♦ **automatiseren** ww. 'automatisch maken' (1941)
ontwricht, ontzield of geautomatiseerd [1907; NvdD 12/11]

- ♦ **automatiek** zn. 'winkel met voedselautomaten' (1934)
het ideaal der automatiek 'het ideaal van het automatisch handelen' [1906; NvdD 9/1]
- *automatiek* 'automatische werking (van het geldstelsel)' [1930; Vaderland 25/10]
- *de "automatiek" in de Reguliersbreestraat* 'de geautomatiseerde lunchroom ...' [1931; LC 19/12] (1937)
- autoped** zn. 'step' (1924)
autoped / nieuw tweewielig eenpersoons motorvoertuig [1917; NRC 2/7]
- *Auto-ped voor jongens en meisjes* [1922; Leidsche courant 1/9] (1924)
- autopsie** zn. 'lijkschouwing' (1824)
"autopsie" 'zien met eigen ogen' [1784; Schouwtooneel 15, 361]
- autoriteit** zn. 'gezag; gezagsdrager' (1240)
- *autoriteiten van rechte* 'terecht gezaghebbende schrijvers (?)' [1340-60; MNW-P] (1540)
- ♦ **autoriseren** ww. 'machtigen, vergunning geven, erkennen' (1300-50)
Mar dat nes niet gheautoriserd 'maar dat is niet erkend (canoniek)' [1285; VMNW]
- *Om sine bouke te autoriseerne* 'om zijn boeken te laten erkennen' [1300-25; MNW-R] (1535)
- avegaar** zn. 'grote boor' (1282)
- *Neemt eenen avegheer oft een groot spikelboor* [1426-60; iMNW spikerboor] (1477)
- averij** zn. 'zeeschade' (1509)
- *hauerije/auerije* 'schade of verlies op zee' [1599; Kil.] (1773) (G)
- avocado** zn. 'tropische boom en vrucht (*Persea americana*)' (1770)
- eerst *avocado-groen* 'bepaalde kleur' [1955; Gelderlander 27/9]
- ... *abrikozen, avocado's, bananen ...* [1957; Nieuwsblad van Temse 20/1] (1968)
- avontuur** zn. 'spannende belevenis' (1236)
- *meneghe sware auonture* 'menig erg gevaarlijke situatie' [1287; VMNW] (1540)
- axel** zn. 'figuur bij kunstschaatsen' (1984)
de dubbele Axel Paulsen [1951; Leidsch dagblad 26/2]
- *Een voortreffelijk geslaagde dubbele axel* [1960; LC 8/2]
- axioma** zn. 'onbewezen maar als grondslag aanvaarde stelling' (1634)
de seer ghewichtighe "Axioma" 'de zeer belangrijke grondstelling' [1608; Oratie, 7]
- azijn** zn. 'zure vloeistof' (1285)
- *zuer azijn* 'zure azijn' [1400-20; MNW-R] (1532)

3. Literatuurlijst

Literatuur die al vermeld staat in de literatuurlijsten van het EWN, is niet opnieuw opgenomen.

- Aitzema, L. van (1655-71), *Historie of Verhael van saken van staet en oorlogh, 14 dln.*, 's-Gravenhage, 1655-1671
- AHB, *Algemeen handelsblad*, zie KB
- Alewijn, A. (1715), *Beslikte Swaantje en drooge Fobert*, Amsterdam (D)
- Alg.KLB (1815-1828), *Algemeene Konst- en Letterbode*, Haarlem
- Alphen, H. van (1796), *Kleine bijdragen*, 's-Gravenhage
- Aysma, J. (1685) *Spiegel der sibyllen*, Amsterdam
- Bekker, B. (1691-93), *De betoverde weereld, 4 dln*, Amsterdam
- Bergh, L.P.C. van den (1842), *Gedenkstukken*, Leiden
- Bibel (1533), *Den Bibel, ed. Vorsterman*, Antwerpen
- Blanc, V. le (1654), *De vermaarde reizen, vert. J.H. Glazemaker*, Amsterdam
- Boekzaal (1692-1702), *De boekzaal van Europe*, Rotterdam (D)
- Bontekoe, C. (1689), *Alle de philosophische, medicinale en chymische werken*, Amsterdam
- Bort, P. de (1702), *Alle de wercken, 2^e dr.*, Leiden
- Bos, L. v. (1657), *Wegh-wyser door Italien*, Dordrecht

- Brill, W.G. (1846), *Hollandsche spraakleer*, Leiden
- Brune de Jonge, J. de (1644-59), *Wetsteen der vernuften*, 2 dln, Amsterdam
- Cactus-soorten (1847), *Handleiding ... cactus-soorten*, Zwartsluis
- Castelein, M. de (1986), *De const van rhetoriken*, Oudenaarde
- Catalogus (1767), *Catalogus Musei Leersiani*, Amsterdam
- Cauderlier, P. (1861), *Het spaerzame keukenboek*, Gent
- Cave, W. (1692), *Het eerste christendom*, Utrecht
- Cicero, M.T. (1561), *Officia, leerende wat ... vert. door D.V. Coornhert*. Haarlem
- Coen, J.P. (1919-1953), *Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië*, ed. H. Colenbrander, 7 dln, 's Gravenhage
- Cort bericht (1612), *Cort bericht van de redenen ... burghemeesteren der stede Rotterdam ... mitsgaders C. Geselii teghenbericht*, z.pl.
- Costerus, F. (1606), *Schildt der Catholijcken*, Antwerpen
- Dagverhaal (1796-98), *Dagverhaal der handelingen van de Nationaale Vergadering*, 9 dln, 's-Gravenhage
- Defoe, D. (1721-22), *Robinson Crusoe* 3 dln, Amsterdam
- De nieuwe koerier, zie <http://roermond.x-cago.com/kranten/searcha.do>
- DW (1855-99), *De Dietsche Warande*, Amsterdam
- Ekama, C. (1883), *Wetenschappelijk en alphabetisch zaak- en naamregister op het Album der Natuur 1864-82*, Haarlem
- Elsland, J. van (1730), *Gezangen*, 3e dr., Haarlem
- E.Mercurius (1690-1756), *(Nederlands gedenkboek of) Europische Mercurius*, Amsterdam en 's-Gravenhage
- Ermerins, J. (1780-97), *Eenige Zeeuwsche oudheden*, 12 dln, Middelburg
- Erné, B.H., en L.M. van Dis (1982), *De Gentse Spelen van 1539*, 's-Gravenhage (D)
- EWN: M. Philippa e.a. (2003-2009), *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 4 dln, Amsterdam
- Fénelon, F. de Pons de Salignac de la Mothe (1699), *Verklaringe van de maximen der heyligen*, 2e dr., Amsterdam
- Fermin, P. (1770), *Nieuwe algemeene beschryving van de colonie van Suriname*, 2 dln., Harlingen (D)
- Fessler, I.A. (1801), *Alexander de Veroveraar*, vert. M. Stuart, Amsterdam
- Gnk.Mag. (1801-15), *Geneeskundig Magazijn*, 's-Gravenhage
- Gool, J. van (1750-51), *De nieuwe schouburg der Nederlantsche kunstschilders*, 2 dln, 's-Gravenhage
- Groot, H. de (1622), *Verantwoordingh van de wettelijcke regieringh*, 2^e dr., Parijs
- Hall, H.C. van (1825-40), *Flora Belgii Septentrionalis*, 2 vol., Amsterdam
- Handelingen MNL (1894), *Handelingen ... van de Mij der Nederlandsche Letterkunde, over het jaar 1893-1894*, Leiden
- Helmont, J.B. van (1660), *Dageraad, ofte nieuwe opkomst der geneeskunst*, Rotterdam (D)
- Hennepin, L. (1688), *Beschryving van Louisiana*, Amsterdam
- Hermelghem, A. van (1864-67), *Nederlandsche historie*, 2 dln., Gent (D)
- Herodotus (1665), *Herodoot van Halikarnassus, Negen boeken der historien*, Amsterdam
- Heussen, R. van (1725), *Oudheden en gestichten van het bisdom Deventer*, Leiden
- Heylen, A. (1787), *Antwoord ... op het Vraag-Stuk ...*, Brussel
- Hist.CW (1913), *Die historie van Christoffel Wagenaer*, ed. J. Fritz, Leiden (D)
- Houwaert, I.B. (1614), *Den druck van d'ongheluckighe maeghden (Pegasides pleyn, boek 9)*, Rotterdam
- Huizenga, E. (1997), *Een nuttelike practijke van cirurgien*, Hilversum
- Huygens, C. (1672), *Koren-bloemen*, dl.2, Amsterdam
- iMNW, de online-versie van het MNW (zie aldaar in het EWN) op gtb.inl.nl/
- Janssen, F.A. (1982), *Zetten en drukken in de achttiende eeuw : David Wardenaar's beschrijving der boekdrukkunst (1801)*, Haarlem
- Junghuhn F.W. (1849-54), *Java*, 13 dln, Amsterdam
- KB, een van de kranten op de website van de Koninklijke Bibliotheek, <http://kranten.kb.nl/>

- Keurdichten (1734) *Latynsche en Nederduitsche Keurdigten*, 8^e verv., Rotterdam
- Kotsebue, A. van (1798), *Robert Maxwell*, 's-Gravenhage
- Kramers, J. (1850), *Geographisch-statistisch-historisch handboek*, 2 dln, Gouda
- Landbouw (1778-1832), *Verhandelingen ... Maatschappij ter bevordering van de Landbouw*, 19 dln, Amsterdam
- Lange, J. de (1658), *Demonomanie*, Amsterdam
- Langendyk, P. (z.j.), *Het wederzyds huwelyksbedrog*, ed. F.A. Stoett, 3^e dr., Zutphen (D)
- LC, *Leeuwarder Courant* op <http://www.archiefleeuwardercourant.nl/>
- Leeskabinet (1834-1903), *Het leeskabinet*, Leiden en Amsterdam
- Lingestreek, zie <http://gorinchem.courant.nu/>
- Linschoten, J.H. van, e.a. (1934), *Beschryvinghe van de gantsche Custe van Guinea enz.*, ed. C. Burger en F. Hunger, 's-Gravenhage (D)
- Loey, A. van (1955-57), *Middelnederlandsche spraakkunst* 2^e dr., 2 dln, Groningen enz
- Loven (1773-89), *Wekelyks nieuws uyt Loven*, Leuven
- Luiken, J. (1708), *Beschouwing der wereld*, Amsterdam (D)
- Lynceus (1748-50), *De snelziende Lynceus*, 2 dln., Amsterdam
- Maendelyksche (1721-71), *Maendelyksche berichten uit de andere waerelt*, Amsterdam
- Malvezzi (1680), *Bedenkingen over Corn. Tacitus*, Amsterdam
- Mander, K. van (1604), *Het schilder-boeck*, Amsterdam (D)
- Marmontel, J.F. (1783), *Zemire en Azor*, vert. P. Pypers, Amsterdam
- Marnix van Sint Aldegonde, P. van (1601), *Tafereel der religions verschillen*, Amsterdam
- Marshall, J. (1805-09), *Het leven van George Washington*, 10 dln, Haarlem
- Mauden, D. van (1583), *Bedieninghe der anatomien*, Antwerpen
- Meteren, E. van (1599), *Memorien der Belgische ofte Nederlantsche historie*, Delft
- Michaelis, J.D. (1778), *Byvoegsels en verbeteringen op het Mosaisch recht*, Haarlem
- Mikron, M. (1556), *Een waerachtigh verhael ... M. Simons en M. Mikron*, Embden
- Molière (1685), *De belachchelyke hoofdsche juffers*, Amsterdam
- Monarchiën (1793-94), *Eenige berichten omtrent ... monarchiën*, 4 dln, 's-Gravenhage
- Mort, J. le (1688), *Kabinet der Chymie*, Amsterdam
- Moulin, A. du (1687), *De lichtmis*, Amsterdam
- Mulder, G.J. (1842-51), *Scheikundige onderzoekingen*, 6 dln, Rotterdam
- Munster (1646), *Het groot Munster*, z.pl.
- Natuurkundig Ts. (1850-1940), *Natuurkundige tijdschrift voor Nederlands Indië*, 1, Batavia
- Nat.Verh. (1814-1922), *Natuurkundige verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, Amsterdam en Haarlem
- NGids (1886-1943), *De Nieuwe Gids*, Amsterdam (D)
- Nieuwenhuis, G. (1820-44), *Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen*, A-B, Zutphen
- Nieuwsblad BKW (1842), *Nieuwsblad voor bibliographie, kunsten en wetenschappen*, Utrecht
- Nieuwsblad van Temse, zie <http://waasland.courant.nu/>
- NvdD, *Nieuws van den dag*, zie KB
- Oprechte Haerlemse courant, voor advertenties zie <http://www.apud.net/ohc/>
- Oratie (1608), *Oratie of uitspraecke van het recht der Nederlandtsche oorloge*, Amsterdam
- Ordonantien (1665), *Ordonantien op het fait vande borghelijcke wacht*, Gent
- Ordonnancien (1565), *Ordonnancien, ende decreten vanden heylighen Concilie*, Antwerpen
- Paringet, D. (1752), *Memoriaal of beschryving van de stad Grave*, Utrecht
- Pasquier, E. (1608), *Spiegel der Iesuyten*, vert. door J. Bogerman, Amsterdam
- Pelgrimage (ca. 1460), *Pelgrimage der menscherliker natueren*, (handschrift ms. germ. fol. 624 van de Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz te Berlijn), ed. I. Biesheuvel (D)
- Petri, N. (1590), *Tresoir vande maten*, Amsterdam
- Piemontois, A. (= G. Ruscelli) (1561), *De secreten*, Antwerpen
- Placcaet (1587), *Placcaet ... allen ... besittende eenighe capelrijen ...*, Brussel
- Placcaert (1763), *Placcaert-boeck van Vlaenderen, boek 5*, 2 dln, Gent

- Pluche, N.A. (1741-49), *Schouwtooneel der Natuur, vert. door P. de Clercq, 14 dln*, Amsterdam
- Propositie (1579), *Propositie, openinghe ende vertooch ...*, Gent
- Pypers, P. (1784), *Ode ... aan ... het ... exercitie genoodschap ... binnen Amersfoort*, Amsterdam
- Querido, I. (1922), *Manus Peet, 2^e dr.*, Amsterdam
- Quetelet, A. (1827), *Volks-sterrekunde*, Brussel
- Recueil (1821-22), *Recueil militair. 's Gravenhage/Amsterdam*
- Richter, A.G. (1782), *Heelkundige boekzaal 2, 1*, Gent
- Rombaut, J.A. (1777), *Het verheerlykt of opgehelderd Brussel, 2 dln*, Brussel
- Roselt, J.A. (1781), *Natuur- genees- heel- en geboortkundige waarnemingen, 1^e stuk*, Gent
- Rüff, R. (1591), *T'boeck vande vroet-wijfs, vert. door M. Everaert*, Amsterdam
- Salmon, T., e.a. (1729-1803), *Hedendaegsche historie, 39 dln*, Amsterdam
- Sandifort, E. (1765-75), *Natuur- en genees-kundige bibliotheek, 11 dln*, 's-Gravenhage
- Schomaker, J. (1738-82), *Selecta consilia et responsa juris, 6 dln*, Zutphen
- Schouwtooneel (1776-88), *Schouwtooneel der Natuur, 2^e uitg., 17 dln*, Dordrecht
- Scricck, A. van (1614), *Van t'beghin der eerster volcken van Evropen*, leper
- Seckendorf, V.L. (1730), *Uitvoerige en onpartydige historie der reformatie van Dr. Martin Luther; dl.1, vert. door E. Ferickius*, Delft
- Stammetz, J.L., en W. Labordus (1740), *Volkoomen wiskundig woordenboek*, Leiden
- Stijl, S., e.a. (1777-1783), *Levensbeschrijving ... 10 dln*, Amsterdam/Harlingen
- Swaanenburg, W. van (1725), *De herboore oudheit, of Europa in 't nieuw*, Amsterdam (D)
- Swaving, J.G. (1827), *Swaving's reizen en lotgevallen, 2 dln*, Dordrecht
- Taelverbond (1853-54), *Het taelverbond, tydschrift voor geschiedenis ...*, Antwerpen
- Tholen, N. (1855), *Handleiding voor boomkweekers*, Haarlem
- Til, S. van (1692), *Digt- sang- en speel-konst*, Dordrecht
- Tijdspiegel (1857-...), *De tijdspiegel*, Arnhem en Den Haag
- Tk.Mag. (1835-42), *Taalkundig magazijn, 4dln*, Rotterdam
- Ts.Nijverheid (1832-59), *Tijdschrift ter bevordering van nijverheid*, Haarlem
- Ulloa, A. de (1570), *Die historie ... vanden ... keyser Kaerle de vijfde*, Antwerpen
- Ullmann, C. (1828-30), *Gregorius van Nazianzus, de theologus, vert. J. Clarisse, 2 dln*, Rotterdam
- Unzer, J.A. (1767-69), *Verzameling van Mengelschriften, 5 dln*, Amsterdam
- Utenhove, J. (1559), *11. Ander psalmen*, Emden (D)
- Veen, J. van der (1642), *Zinne-beelden*, Amsterdam
- Verdier, A. du (1613), *Het tweede deel Petri Messiae, dat is de De verscheyde[n] lessen*, Rotterdam
- Verhael (1789), *Verhael van den gelukkigen inval, z.pl.*
- Verh.HMW (1754-93), *Verhandelingen uitgegeeven door de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen*, Haarlem
- Verlichter (1788), *Nieuwen verlichter der konst-schilders [...] en marmelaers, 2 dln*, Gent
- Versameling (1707), *Naauwkeurige versameling der gedenk-waardigste zee en land-reysen*, Leiden
- Vesalius, A., en J. de Valverda (1647), *Anatomie*, Amsterdam
- Vliegveld (1917-1941), *Het vliegveld ... tijdschrift gewijd aan de luchtvaart*, Amsterdam
- Vries, J. de (1779), *Natuurkundige ... aanmerkingen over ... Martinet's Katechismus [dl.3 en 4]*, Amsterdam
- Waerschouwingen (1804), *Waerschouwingen ... departement van de Schelde*, Gent
- Watts, I. (1761), *Logica*, 's Gravenhage
- Wet.bld. (1856-1940), *Wetenschappelijke bladen*, Haarlem
- Weyerman, J.C. (1980), *De Rotterdamsche Hermes, ed. A. Nieuweboer*, Amsterdam (D)
- Weyerman, J.C. (1722-23), *Den Amsterdamschen Hermes 2 dln*, Amsterdam
- Willem Frederik (1995), *Gloria parendi, ed. J. Visser en G.N. van der Plaats*, Den Haag (D)
- Wils, J.B. (= E. van St. Teresa) (1628), *Het gheestelyck palays der beggyn-hoven*, Antwerpen

- Winkelman, O. (1784), *Schets der Nederduitsche spraakkunst*, Utrecht
- Wolff-Bekker, E., en A. Deken (1793-96), *Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut*, 6 dln, 's-Gravenhage (D)
- Wolff-Bekker, E., en A. Deken (1784-85), *Historie van den heer Willem Leevend*, 8 dln, 's-Gravenhage (D)
- Zeebout, A. (1998), *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, heruitgave door R. Gaspar, Hilversum (D)
- Zegelen, W.J. van, en A. Ising (1847), *Groot Nederlandsch Prentenboek*, 's-Gravenhage